

عرضه و تقاضای نیروی کار در اقتصاد ایران؛ وضعیت موجود و چشم‌انداز آتی

معاونت پژوهش‌های اقتصادی
دفتر: مطالعات اقتصادی

کد موضوعی: ۲۲۰
شماره مسلسل: ۱۴۴۰۲
شهریورماه ۱۳۹۴

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۳
۳	مقدمه
۴	۱. تعریف برخی اصطلاحات
۵	۲. بررسی وضعیت بازار کار در اقتصاد ایران
۵	۲-۱. بررسی وضعیت عرضه نیروی کار در اقتصاد ایران
۶	۲-۱-۱. بررسی تحولات جمعیتی
۱۰	۲-۱-۲. بررسی تحولات جمعیت فعال
۱۲	۲-۲. بررسی وضعیت تقاضای نیروی کار در اقتصاد ایران
۱۳	۲-۲-۱. بررسی وضعیت اشتغال و بیکاری
۱۸	۲-۲-۲. بررسی روند تغییرات نرخ بیکاری و رشد اقتصادی
۲۲	۲-۳. تصویر وضعیت بازار کار ایران
۲۳	۳. تحلیل وضعیت بازار کار در سال‌های آتی
۲۴	۳-۱. پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری کشور طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰
۳۰	۳-۲. پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری جوانان کشور طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰
۳۳	۳-۳. پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری تحصیلکردگان عالی کشور طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰
۳۵	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۸	منابع و مأخذ

عرضه و تقاضای نیروی کار در اقتصاد ایران؛ وضعیت موجود و چشم‌انداز آتی

چکیده

بدون تردید بررسی وضعیت بازار کار و چشم‌انداز آتی آن با توجه به اهمیت اهداف اشتغال‌زایی و رفاه و با عنایت به تأثیراتی که تحولات این بازار بر سایر بازارها و متغیرهای اقتصادی دارد، بسیار حائز اهمیت است. بازار کار یکی از مهمترین بازارهای اقتصاد است که از عوامل متعددی تأثیر پذیرفته و در عین حال بر عوامل متعددی نیز تأثیرگذار است. از عوامل مؤثر بر وضعیت بازار کار می‌توان به سیکل‌های تجاری (دوران‌های رشد و رکود اقتصادی)، سیاست‌گذاری‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری، نرخ‌های دستمزد و... اشاره کرد که در این میان رشد اقتصادی یکی از مهمترین عوامل برشمرده می‌شود. رشد اقتصادی به عنوان یکی از متغیرهای مهم اقتصادی با مسئله اشتغال به‌طور مستقیم مرتبط است.

هدف گزارش حاضر این است که ضمن بررسی وضعیت بازار کار (طرفین عرضه و تقاضا) در اقتصاد ایران، به پیش‌بینی وضعیت این بازار در افق ۱۳۹۴-۱۴۰۰ از لحاظ جمعیت بیکار و همچنین نرخ بیکاری بپردازد. برای نیل به این هدف از سناریوسازی در مورد نرخ‌های مختلف رشد اقتصادی استفاده شده است.

بنابر نتایج این مطالعه، بررسی وضعیت عرضه نیروی کار نشان می‌دهد که طی دوره ۱۳۳۵-۱۳۹۰ تغییرات جمعیت افزایشی بوده، اما در عین حال نرخ رشد متوسط سالیانه جمعیت تقریباً نزولی است، بنابراین افزایش جمعیت با نرخی کاهنده همراه بوده است. روند تغییرات جمعیت جوان (۱۵-۲۴ ساله) حاکی از آن است که این گروه جمعیتی از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ از روندی کاهشی برخوردار بوده به‌طوری که طی این دوره زمانی تعداد ۳/۸ میلیون نفر از جمعیت جوان کشور کاسته شده است که علت آن مربوط به پایین بودن متوسط نرخ رشد سالیانه جمعیت در سال‌های ۱۳۷۵ و ماقبل است. تحولات مربوط به جمعیت با تحصیلات عالی طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ در نقطه مقابل جمعیت جوان بوده به‌طوری که جمعیت این گروه از افراد جامعه روندی کاملاً صعودی داشته و در سال ۱۳۹۲ نسبت به ۱۳۸۴ تعداد این گروه جمعیتی ۵/۶ میلیون نفر اضافه شده است که مهمترین دلیل آن گسترش نظام آموزش عالی کشور است. وضعیت مربوط به جمعیت فعال به تفکیک کل، جوان و تحصیلکردگان عالی نیز به لحاظ روند تغییرات مشابه با جمعیت کشور به تفکیک کل، جوان و تحصیلکردگان عالی است.

بررسی طرف تقاضای بازار کار حاکی از آن است که خالص اشتغال جوانان کشور طی دوره

۱۳۹۳-۱۳۸۵ همواره منفی بوده که نشان‌دهنده روند کاهشی اشتغال جوانان است. طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ روند تغییرات نرخ مشارکت جوانان، نرخ مشارکت تحصیلکردگان عالی و همچنین نرخ مشارکت کل نزولی بوده ضمن اینکه طی همین دوره، نرخ مشارکت تحصیلکردگان عالی نسبت به نرخ مشارکت کل و نرخ مشارکت جوانان همواره از رقم بزرگ‌تری برخوردار بوده است. بررسی وضعیت بیکاری نشان می‌دهد که تعداد جمعیت بیکار کشور در سال ۱۳۸۹ در حداکثر مقدار خود (۳/۲۲ میلیون نفر) طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۳ بوده به طوری که نرخ بیکاری در این سال برابر با ۱۳/۵ درصد (بیشترین نرخ بیکاری طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۳) است. این نرخ بیکاری حداکثری در حالی است که نرخ رشد اقتصادی در این سال برابر با ۶/۵ درصد (بیشترین نرخ رشد اقتصادی از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۲) بوده است. قابل ذکر است که در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ رشد اقتصادی بنا بر آمار رسمی به ترتیب ۶/۸- و ۱/۹- درصد بوده، اما نرخ بیکاری در این دو سال به ترتیب ۱۲/۱ و ۱۰/۴ درصد بوده است.

بررسی رابطه بین تغییرات نرخ بیکاری و رشد اقتصادی طی دوره ۱۳۸۰-۱۳۹۲ نشان‌دهنده رابطه منفی بین این دو متغیر در اغلب سال‌هاست که با قانون اوکان^۱ نیز سازگاری دارد، اما نکته مهم در توان اشتغال‌زایی پایین رشد اقتصادی در ایران است که از دلایل آن به خصوص در سال‌های اخیر می‌توان به رشد تشکیل سرمایه و تغییر تکنولوژی تولید با اتکا به درآمدهای نفتی و واردات اشاره کرد. به نظر می‌رسد طی سال‌های اخیر به دلیل حجم بالای تشکیل سرمایه و نیز تغییر تکنولوژی تولید عمدتاً به دلیل اتکا به واردات ناشی از رشد درآمدهای نفتی، بهره‌وری نیروی کار روند افزایشی داشته و در مقابل اشتغال‌زایی کاهش یافته است.

با عنایت به وضعیت طرفین عرضه و تقاضای نیروی کار و با توجه به ماهیت رشد اقتصادی کشور که از توان اشتغال‌زایی بالایی برخوردار نیست (متوسط خالص اشتغال ایجاد شده کشور در ازای ۱ درصد رشد اقتصادی طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰ (بدون در نظر گرفتن سال ۱۳۸۷) برابر با ۲۳/۷۹ هزار نفر است)، پیش‌بینی وضعیت آینده بازار کار طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ و در قالب ۵ سناریو (۵ حالت مختلف برای رشد اقتصادی کشور در آینده) با فرض نرخ مشارکت ۳۷/۳ درصدی^۲ در دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ نشان می‌دهد که در بهترین سناریو (داشتن نرخ رشد ۵ درصدی سالیانه از ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰)، در سال ۱۴۰۰، ۴/۱۷ میلیون نفر جمعیت بیکار وجود داشته و نرخ بیکاری نیز ۱۵/۹ درصد خواهد بود. در بدترین سناریو (داشتن نرخ رشد ۱ درصدی سالیانه از ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰) نیز جمعیت بیکار در سال ۱۴۰۰

۱. طبق قانون اوکان، ۱ درصد رشد تولید ناخالص ملی باعث کاهش ۲ درصدی در نرخ بیکاری می‌شود که برقراری رابطه معکوس بین رشد تولید ناخالص داخلی و تغییرات نرخ بیکاری در مورد اقتصاد ایران و برای دوره ۱۳۹۲-۱۳۸۰ رد نمی‌شود.
 ۲. در گزارش حاضر علاوه بر نرخ مشارکت ۳۷/۳ درصد (آخرین نرخ مشارکت اعلام شده توسط مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۳ که مربوط به فصل زمستان این سال است) از دو نرخ مشارکت ۳۸/۷ درصد (متوسط نرخ مشارکت طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲) و ۴۱ درصد (حداکثر نرخ مشارکت طی دوره ۱۳۹۲-۱۳۷۶) نیز استفاده شده است.

برابر با ۴/۷۸ میلیون نفر و نرخ بیکاری برابر با ۱۸/۲ درصد خواهد بود. واضح است که دستیابی به نرخ‌های بیکاری ۱۰ درصد و پایین‌تر، نیازمند هدف‌گذاری نرخ‌های رشد اقتصادی بیش از ۵ درصد می‌باشد. پیش‌بینی نرخ بیکاری جوانان طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ در قالب ۵ سناریوی فوق‌الذکر نشان می‌دهد که در بهترین سناریو نرخ بیکاری جوانان در سال ۱۴۰۰ برابر با ۹/۲ درصد و در بدترین سناریو برابر با ۱۲/۸ درصد خواهد بود. پیش‌بینی نرخ بیکاری جمعیت با تحصیلات عالی طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ در قالب ۵ سناریوی فوق‌الذکر نیز نشان می‌دهد که در بهترین سناریو نرخ بیکاری تحصیل‌کردگان عالی در سال ۱۴۰۰ برابر با ۳۶/۰ درصد و در بدترین سناریو برابر با ۴۸/۹ درصد خواهد بود.

مقدمه

بازار کار با توجه به نقش تنظیم‌کنندگی روابط بین طرفین عرضه و تقاضای نیروی کار و همچنین ایجاد تعادل در متغیر اقتصاد کلان اشتغال یکی از بازارهای مهم در ادبیات اقتصاد است. بررسی بازار کار با توجه به ارتباط تنگاتنگی که بین این بازار با سایر بخش‌های اقتصادی و همچنین سایر بازارهای اقتصادی (از قبیل بازار سرمایه، بازار پول، بازار کالاها و خدمات و ...) وجود دارد از اهمیت زیادی برخوردار است. وضعیت بازار کار و همچنین عرضه و تقاضای نیروی کار از عوامل مختلفی تأثیر پذیرفته و در عین حال بر عوامل مختلفی تأثیرگذار است در نتیجه پیش‌بینی وضعیت آتی بازار نیروی کار باعث می‌شود تا مسئولان و سیاستگذاران با آشنایی و شناخت نسبتاً کامل از مسائل و عوامل مختلفی که از قبل بازار کار به وجود می‌آیند، بهترین و مناسب‌ترین تصمیم‌ها را طوری اتخاذ نمایند تا دارای کمترین آثار سوء بر اقتصاد باشد.

اشتغال (و بیکاری) متغیری است که از تعادل در بازار کار (تعادل بین عرضه و تقاضای نیروی کار) به دست می‌آید. عوامل مختلفی از قبیل رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری، تکنولوژی تولید و دستمزدها وجود دارند که بر بازار کار و در نتیجه بر اشتغال تأثیرگذارند که از این بین و در گزارش حاضر تمرکز بر رشد اقتصادی بوده و ضمن بررسی وضعیت عرضه نیروی کار از یکسو و وضعیت تقاضای نیروی کار از سوی دیگر، تلاش می‌شود تا در قالب سناریوسازی رشد اقتصادی، به پیش‌بینی وضعیت آینده بازار کار پرداخته شود. برای نیل به اهداف مد نظر، ساختار گزارش به این ترتیب است که در ابتدا به تعریف برخی از اصطلاحات مورد استفاده در گزارش پرداخته می‌شود. در بخش دوم گزارش به بررسی و تبیین وضعیت بازار کار شامل طرفین عرضه و تقاضا پرداخته و تصویری از وضعیت بازار کار ارائه شده است. در بخش سوم گزارش با استفاده از سناریوسازی‌های مختلف مربوط به رشد اقتصادی به پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری کشور به تفکیک کل، جوانان و تحصیل‌کردگان عالی طی دوره زمانی ۱۳۹۴-۱۴۰۰ پرداخته شده و در انتهای گزارش نیز جمع‌بندی و نتیجه‌گیری بیان می‌شود.

۱. تعریف برخی اصطلاحات

بررسی و تحلیل بازار کار در اقتصاد ایران توأم با ارائه آمار و ارقام مربوط به برخی شاخص‌های مرتبط با بازار کار بوده و بعضاً نیز در برخی تحلیل‌ها از بعضی اصطلاحات استفاده می‌شود، از این‌رو در بخش اول گزارش برخی اصطلاحات که مورد استفاده قرار می‌گیرند به‌طور دقیق تعریف شده‌اند تا برداشت‌های مختلفی از مفاهیم صورت نگیرد. تمامی تعاریف از گزارش نتایج آمارگیری نیروی کار منتشره توسط مرکز آمار ایران اخذ شده‌اند.

الف) جمعیت فعال اقتصادی

تمام افراد ۱۰ ساله و بیشتر (حداقل سن تعیین شده) که در هفته تقویمی قبل از هفته آمارگیری (هفته مرجع) طبق تعریف کار، در تولید کالا و خدمات مشارکت داشته (شاغل) یا از قابلیت مشارکت برخوردار بوده‌اند (بیکار)، جمعیت فعال اقتصادی محسوب می‌شوند.

ب) جمعیت غیرفعال اقتصادی

تمام افراد ۱۰ ساله و بیشتر (حداقل سن تعیین شده) که در طول هفته مرجع طبق تعریف، در هیچ یک از دو گروه شاغلان و بیکاران قرار نمی‌گیرند، جمعیت غیرفعال اقتصادی محسوب می‌شوند.

ج) جمعیت شاغل

تمام افراد ۱۰ ساله و بیشتر (حداقل سن تعیین شده) که در طول هفته مرجع، طبق تعریف کار، حداقل یک ساعت کار کرده یا بنا به دلایلی به‌طور موقت کار را ترک کرده باشند، شاغل محسوب می‌شوند.

د) جمعیت بیکار

بیکار به تمام افراد ۱۰ ساله و بیشتر اطلاق می‌شود که:

- در هفته مرجع فاقد کار باشند (دارای اشتغال مزدبگیری یا خوداشتغالی نباشند)
 - در هفته مرجع یا هفته بعد از آن آماده برای کار باشند (برای اشتغال مزدبگیری یا خوداشتغالی آماده باشند)
 - در هفته مرجع و سه هفته قبل از آن جویای کار باشند (اقدامات مشخصی را به‌منظور جستجوی اشتغال مزدبگیری و یا خوداشتغالی به عمل آورده باشند)
- افرادی که به‌دلیل آغاز به کار در آینده یا انتظار بازگشت به شغل قبلی جویای کار نبوده، ولی فاقد کار و آماده برای کار بوده‌اند نیز بیکار محسوب می‌شوند.
- برخی شاخص‌هایی که در گزارش حاضر مورد استفاده قرار گرفته‌اند نیز در ادامه تعریف می‌شوند. این تعاریف نیز از گزارش نتایج آمارگیری نیروی کار منتشره توسط مرکز آمار ایران اخذ گردیده‌اند.

الف) نرخ مشارکت اقتصادی

نرخ مشارکت اقتصادی (نرخ فعالیت اقتصادی) عبارت است از نسبت جمعیت فعال (حاصل جمع جمعیت شاغل و بیکار) ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر) به جمعیت در سن کار، ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر) ضرب در ۱۰۰.

$$\text{نرخ مشارکت اقتصادی} = \frac{\text{جمعیت فعال ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر)}}{\text{جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر)}} \times 100$$

ب) نرخ بیکاری

نرخ بیکاری عبارت است از نسبت جمعیت بیکار به جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ضرب در ۱۰۰.

$$\text{نرخ بیکاری} = \frac{\text{جمعیت بیکار}}{\text{جمعیت فعال (شاغل و بیکار)}} \times 100$$

۲. بررسی وضعیت بازار کار در اقتصاد ایران

بازار کار در اقتصاد همانند هر بازار دیگری دارای دو طرف عرضه و تقاضاست لذا برای بررسی وضعیت بازار نیروی کار باید هر دو طرف عرضه و تقاضای این بازار را به‌طور جداگانه مورد بررسی قرار داده و سپس با استفاده از نتایج حاصل از بررسی طرفین عرضه و تقاضا، تحلیلی در مورد تعادل بازار کار (اشتغال و بیکاری) ارائه کرد. اصولاً برای بررسی و تحلیل وضعیت بازار کار دو منبع سرشماری عمومی نفوس و مسکن و همچنین طرح آمارگیری نیروی کار وجود دارد. در این بخش از گزارش و در ابتدا به بررسی وضعیت بازار کار در طرفین عرضه و تقاضا پرداخته و سپس تصویری از وضعیت بازار کار تبیین می‌گردد.

۲-۱. بررسی وضعیت عرضه نیروی کار در اقتصاد ایران

عرضه نیروی کار مفهومی اقتصادی است که معادل همان مفهوم آماری «جمعیت فعال اقتصادی» است. از این رو عرضه نیروی کار به نیروی کار بالقوه و جویای کار اطلاق می‌شود یا به عبارت دیگر عرضه نیروی کار آن بخشی از جمعیت هستند که برای کار کردن آماده بوده و کار خود را در بازار کار عرضه می‌کنند. عرضه نیروی کار از جمله شاخص‌های مهم بازار کار است که تحت تأثیر عوامل متعددی قرار دارد. تعداد کل جمعیت، تعداد جمعیت فعال (شاغل یا بیکار)، نرخ مشارکت نیروی کار، مهاجرت‌ها، وضعیت اطلاع‌رسانی، جنسیت، مسائل فرهنگی، سطح آموزش و سواد جامعه، دستمزدهای اسمی و حقیقی، سن قانونی کار، درآمدهای غیرکاری، پوشش نظام تحصیلی، قانون، سن بازنشستگی و... از مواردی هستند که بر عرضه نیروی کار مؤثر هستند.^۱ با توجه به اینکه «جمعیت» و

«جمعیت فعال اقتصادی» از منابع مهم مربوط به عرضه نیروی کار هستند بدیهی است که تحولات جمعیتی و در نتیجه تحولات جمعیت فعال اقتصادی (همچنین جمعیت جوان و جمعیت دارای تحصیلات عالی) دارای تأثیرات مهمی بر وضعیت عرضه نیروی کار در طی زمان هستند. از این رو در این بخش از گزارش به بررسی وضعیت این دو متغیر پرداخته می‌شود.

۱-۲-۱. بررسی تحولات جمعیتی

جدول ۱ نشان‌دهنده تحولات جمعیتی کشور طی دوره زمانی ۱۳۳۵-۱۳۹۰ است. مشاهده می‌شود که جمعیت کشور در سال ۱۳۳۵ برابر با ۱۸/۹ میلیون نفر بوده که این رقم در سال ۱۳۹۰ به ۷۵/۱ میلیون نفر رسیده است، لذا طی این دوره زمانی ۵۵ ساله، جمعیت به‌طور متوسط دارای رشد سالیانه ۲/۵ درصدی بوده و در کل دوره نیز رشد ۲۹۶/۵ درصدی مشاهده می‌شود. در جدول ۱ تغییرات مطلق و تغییرات نسبی (رشد در انتهای دوره نسبت به ابتدای دوره) جمعیتی نیز آورده شده است. طی دوره مورد بررسی بیشترین افزایش مطلق جمعیت مربوط به گذار از سال ۱۳۵۵ به سال ۱۳۶۵ با رقمی برابر با ۱۵/۷ میلیون نفر است. به عبارت بهتر در سال ۱۳۶۵ نسبت به سال ۱۳۵۵ افزایش ۱۵/۷ میلیون نفری در کل جمعیت کشور روی داده است که این دوره زمانی ۱۰ ساله همان دوره شکل‌گیری شکم جمعیتی در کشور است. نرخ متوسط رشد سالیانه جمعیت نیز نشان می‌دهد که بیشترین نرخ رشد متوسط سالیانه مربوط به دوره ۱۳۵۵-۱۳۶۵ با رقمی برابر با ۳/۹۱ درصد بوده که با شکم جمعیتی سازگار است. طبق جدول ۱ طی همین دوره (۱۳۵۵-۱۳۶۵)، افزایش نسبی جمعیت کشور نیز با ۴۶/۷ درصد بیشترین مقدار را در کل دوره (۱۳۳۵-۱۳۹۰) دارد. از سال ۱۳۶۵ به بعد به مرور از شدت رشد جمعیت کاسته شده به طوری که کمترین نرخ رشد متوسط سالیانه جمعیت مربوط به ۱۳۸۵-۱۳۹۰ با ۱/۲۹ درصد است.

با توجه به جدول ۱، طی دوره ۱۳۳۵-۱۳۹۰ کمترین افزایش مطلق جمعیت مربوط به گذار از سال ۱۳۷۰ به سال ۱۳۷۵ با رقمی برابر با ۴/۲ میلیون نفر است. به عبارت بهتر در سال ۱۳۷۵ نسبت به سال ۱۳۷۰ افزایش ۴/۲ میلیون نفری در کل جمعیت کشور روی داده است. کمترین افزایش نسبی جمعیت (رشد نسبی جمعیت) نیز در سال ۱۳۹۰ برابر با ۶/۶ درصد بوده است.

جدول ۱. تحولات جمعیتی کشور طی دوره ۱۳۳۵-۱۳۹۰

سال	جمعیت (نفر)	افزایش دوره		شاخص تغییرات (۱۳۳۵=۱۰۰)	تغییرات نسبت به سال پایه	متوسط رشد سالیانه ^۱ (درصد)
		نسبی (درصد)	مطلق			
۱۳۳۵	۱۸۹۵۴۷۰۴	-	-	۱۰۰	-	-
۱۳۴۵	۲۵۷۸۸۷۲۲	۶۸۳۴۰۱۸	۳۶/۱	۱۳۶/۱	۳۶/۱	۳/۱۳
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	۷۹۲۰۰۲۲	۳۰/۷	۱۷۷/۸	۷۷/۸	۲/۷۱
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۵۷۳۶۲۶۶	۴۶/۷	۲۶۰/۹	۱۶۰/۹	۳/۹۱
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۰۶۱۰۴۷۸	۲۱/۵	۳۱۶/۸	۲۱۶/۸	۱/۹۶
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۴۴۰۲۹۴	۱۷/۴	۳۷۱/۹	۲۷۱/۹	۱/۶۲
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۴۶۵۳۸۸۷	۶/۶	۳۹۶/۵	۲۹۶/۵	۱/۲۹

مأخذ: مرکز آمار ایران، گزیده سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

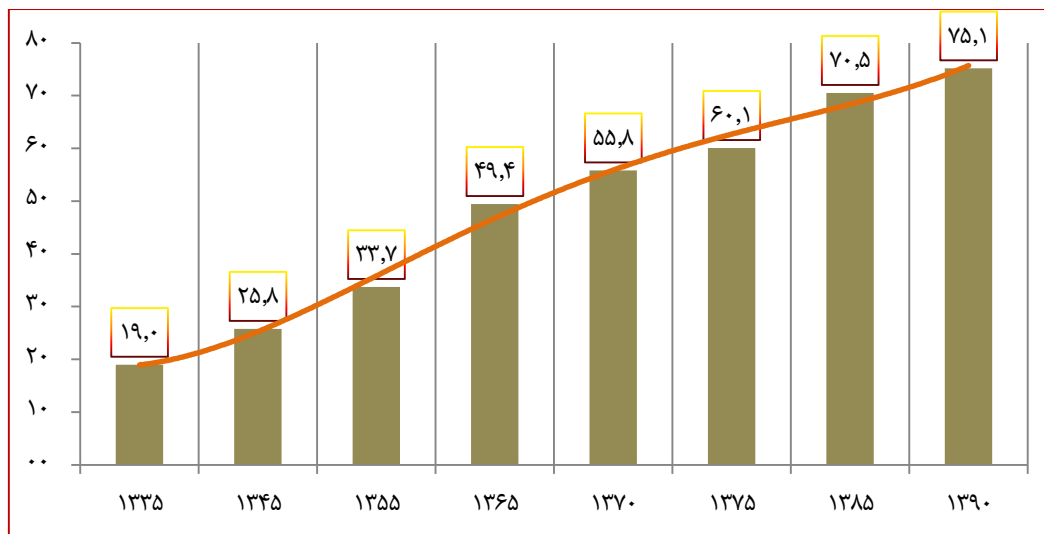
نمودار ۱ نشان‌دهنده روند تغییرات جمعیت کشور از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰ است. همان‌طور که ذکر شد، مطابق نمودار روند تغییرات جمعیتی کشور کاملاً صعودی بوده و از ۱۸/۹۵ میلیون نفر در سال ۱۳۳۵ به ۷۵/۱۵ میلیون نفر در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. محاسبه نرخ رشد نسبی جمعیت طی دوره ۱۳۵۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد که روند این نرخ نزولی بوده به طوری که از ۴۶/۷ درصد در دوره ۱۳۵۵-۱۳۶۵ به ۲۱/۵ درصد در دوره ۱۳۷۵-۱۳۶۵، ۱۷/۴ درصد در دوره ۱۳۸۵-۱۳۷۵ و ۶/۶ درصد در دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۰ کاهش یافته است.

۱. برای محاسبه متوسط رشد سالیانه از فرمول زیر استفاده شده که در آن r متوسط رشد سالیانه، Y_t مقدار متغیر در سال مقصد،

$$r = e^{\frac{\ln(\frac{Y_t}{Y_0})}{n}} - 1 = \left(\frac{Y_t}{Y_0}\right)^{1/n} - 1$$

Y_0 مقدار متغیر در سال مبدأ و n طول دوره می‌باشد.

نمودار ۱. تغییرات جمعیت کشور در ۱۳۳۵-۱۳۹۰ (میلیون نفر)

مأخذ: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، مرکز آمار ایران.

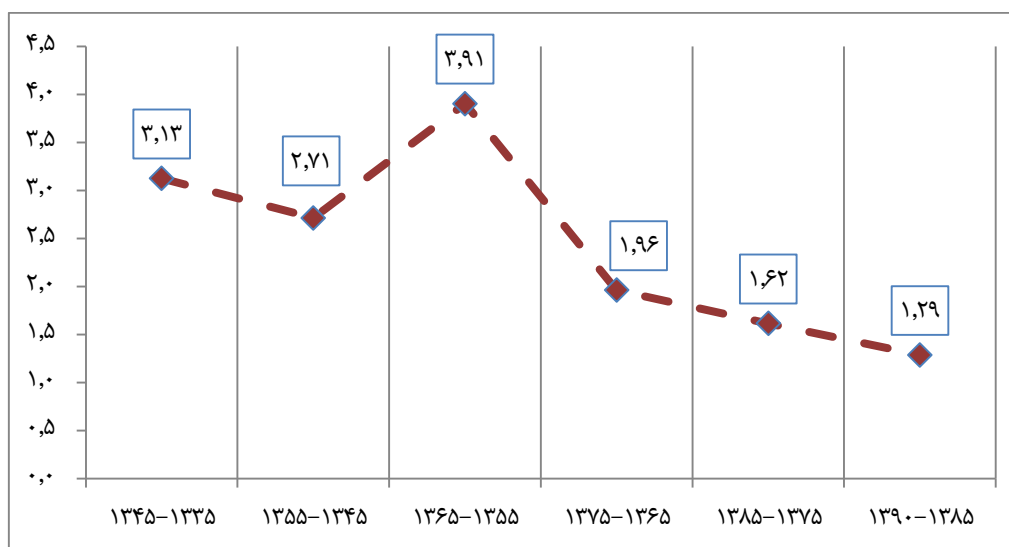
نمودار ۲ نشان‌دهنده روند تغییرات مربوط به متوسط نرخ رشد سالیانه جمعیت کشور طی دوره‌های مختلف زمانی است. مشاهده می‌شود که روند تغییرات متوسط نرخ رشد سالیانه نزولی بوده و از ۳/۱۳ درصد در دوره ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۵ به ۱/۲۹ درصد در دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ رسیده است. بیشترین متوسط نرخ رشد سالیانه جمعیت کشور در دوره ۱۳۵۵-۱۳۶۵ با نرخ ۳/۹۱ درصد بوده که همان دوره شکل‌گیری شکم جمعیتی و اواسط دوران جنگ تحمیلی است. کمترین متوسط نرخ رشد سالیانه جمعیت کشور نیز در دوره انتهایی (۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰) با نرخ ۱/۲۹ درصد بوده است. این آمار نشان از تغییر بافت جمعیتی کشور طی زمان دارد به طوری که بافت جمعیتی کشور به مرور زمان به سمت سالخوردگی در حال حرکت است. در همین ارتباط، شاخص میزان سالخوردگی جمعیت^۱ کشور نشان می‌دهد که رقم این شاخص از ۳/۵۲ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۵/۱۹ درصد در سال ۱۳۸۵ و ۵/۷۲ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است.^۲

۱. شاخص میزان سالخوردگی جمعیت برابر است با حاصل تقسیم جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر به کل جمعیت است.

۲. <http://www.amar.org.ir/Default.aspx?tabid=96&agentType=ViewType&PropertyTypeID=4>

نمودار ۲. متوسط نرخ رشد سالیانه جمعیت کشور (درصد)

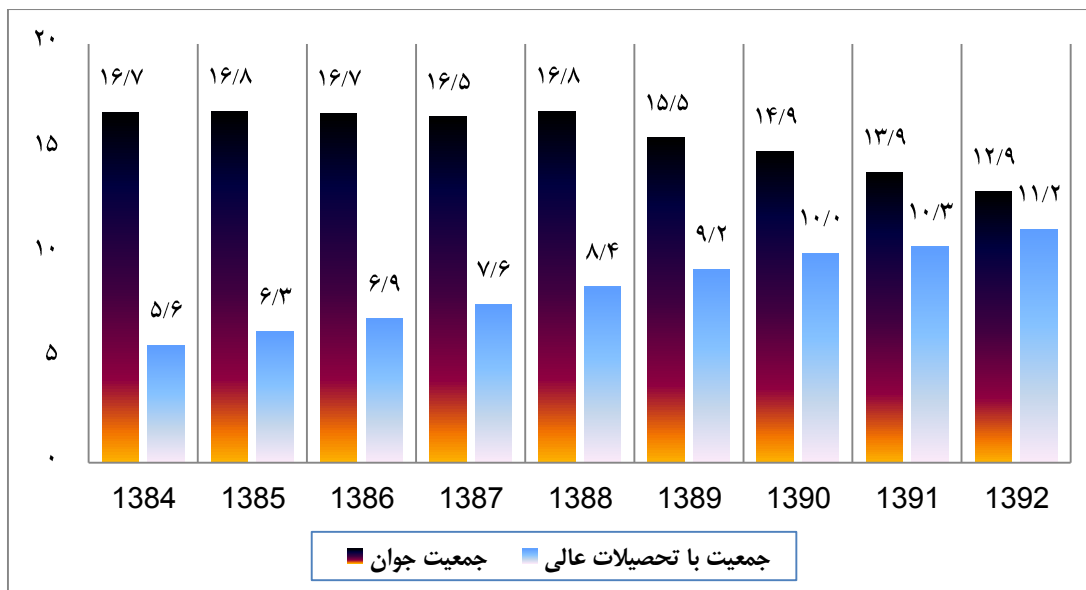

مآخذ: همان و محاسبات تحقیق.

نمودار ۳ روند تحولات جمعیت جوان و جمعیت با تحصیلات عالی کشور را طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ نشان می‌دهد. مشاهده می‌شود که جمعیت جوان روندی نزولی را طی کرده و از ۱۶/۷ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۱۲/۹ میلیون نفر در سال ۱۳۹۲ کاهش یافته که رشد ۲۲/۷- درصدی را نشان می‌دهد. روند نزولی جمعیت جوان متأثر از روند نزولی نرخ رشد سالیانه جمعیت طی دوره ۱۳۷۵-۱۳۶۵ (مطابق نمودار ۲) است. تحولات جمعیت با تحصیلات عالی^۱ کشور طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ از روندی صعودی برخوردار بوده و از ۵/۶ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۱۱/۲ میلیون نفر در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته که نشان از رشد ۱۰۰ درصدی این گروه جمعیتی است. بدون تردید علت این روند صعودی مربوط به افزایش ظرفیت پذیرش نظام آموزش عالی کشور است.

۱. طبق نتایج آمارگیری نیروی کار (مرکز آمار)، منظور از تحصیلکردگان عالی شامل دانشجویان و فارغ‌التحصیلان مقاطع فوق‌دیپلم، لیسانس، فوق‌لیسانس، دکتری حرفه‌ای و دکتری تخصصی است.

نمودار ۳. تحولات جمعیت جوان و دارای تحصیلات عالی کشور (میلیون نفر)

مآخذ: نتایج آمارگیری نیروی کار، سال‌های مختلف و محاسبات تحقیق.

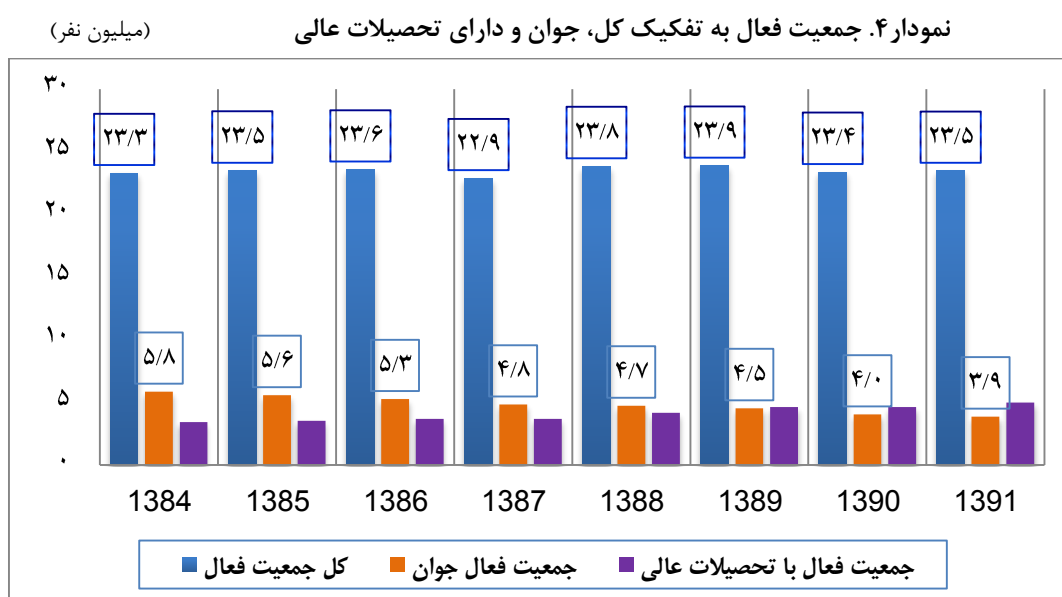
۲-۱-۲. بررسی تحولات جمعیت فعال

در این بخش به بررسی تحولات جمعیت فعال (جمعیت ۱۰ سال به بالا که کار خود را عرضه می‌کنند)، جمعیت فعال جوان و جمعیت فعال با تحصیلات عالی پرداخته می‌شود. علت توجه به جمعیت فعال مربوط به اهمیت این گروه از جمعیت در عرضه نیروی کار در بازار کار است، زیرا جمعیت فعال همان جمعیت شاغل و بیکار بوده و تشکیل‌دهنده طرف عرضه بازار کار هستند. علت توجه به جمعیت جوان در اهمیت این گروه سنی در کشور است، زیرا این گروه سنی، سهم نسبتاً بالایی از جمعیت فعال کشور را تشکیل می‌دهند. علت توجه به جمعیت فعال با تحصیلات عالی نیز در اهمیت این گروه جمعیتی به دلیل روند رو به رشد تحصیلکردگان دانشگاهی، هزینه‌های آموزش و انباشت سرمایه انسانی در این گروه جمعیتی می‌باشد.

نمودار ۴ روند تحولات جمعیت فعال کشور را به تفکیک کل، جوان و تحصیلکردگان عالی نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود جمعیت فعال کشور در سال ۱۳۸۴ برابر با ۲۳/۳ میلیون نفر بوده‌اند که این رقم در سال ۱۳۹۱ برابر با ۲۳/۵ میلیون نفر بوده یعنی به جمعیت فعال کشور در سال ۱۳۹۱ نسبت به سال ۱۳۸۴ تعداد ۲۰۰ هزار نفر اضافه شده است. این افزایش جمعیت فعال نشان از رشد ۰/۹ درصدی در کل دارد. متوسط نرخ رشد سالیانه جمعیت فعال کشور در دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۱ برابر با ۰/۱۴ درصد می‌باشد که بسیار کمتر از نرخ رشد جمعیت در این دوره (حدود ۱/۲۹ درصد) بوده است.

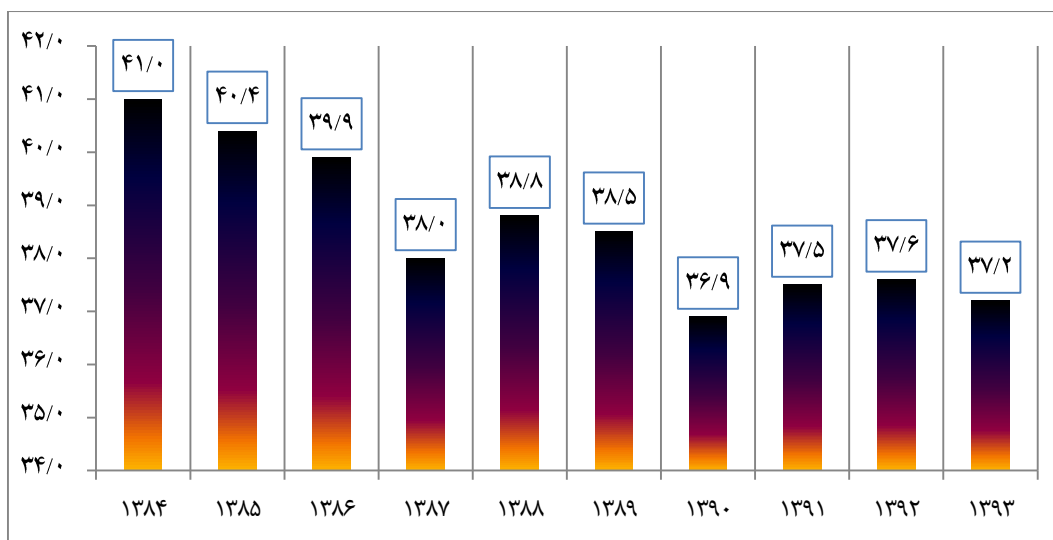
تحولات جمعیت فعال جوان کشور طبق نمودار ۴ روندی نزولی داشته و از ۵/۸ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۳/۹ میلیون نفر در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته است. تحولات مربوط به جمعیت فعال با تحصیلات عالی روندی صعودی است به طوری که جمعیت فعال این گروه جمعیتی از ۳/۴ میلیون نفر در ابتدای دوره به ۵/۰ میلیون نفر در انتهای دوره رسیده است. نکته قابل ذکر اینکه روند حرکتی (روند صعودی و یا نزولی) مربوط به جمعیت فعال تحصیلکردگان عالی و فعال جوان سازگار با روند حرکتی جمعیت تحصیلکردگان عالی و جوان است.

مآخذ: همان.

در انتهای این بخش از گزارش با توجه به اهمیت خاصی که نرخ مشارکت در بازار کار ایفا می‌کند، روند تغییرات نرخ مشارکت طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۳ در قالب نمودار ۵ آورده شده است. با توجه به نمودار مشاهده می‌شود که روند تغییرات نرخ مشارکت در عین نوسانی بودن نزولی است. نرخ مشارکت (که نشان‌دهنده نسبت جمعیت فعال به جمعیت در سن فعالیت است) از ۴۱ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۳۷/۲ درصد در سال ۱۳۹۳ رسیده است در مورد علت این کاهش باید بیان کرد که از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۳ افزایش در هر دو متغیر جمعیت فعال و جمعیت در سن کار وجود داشته، اما با توجه به اینکه جمعیت در سن کار نسبت به جمعیت فعال با نرخ بیشتری رشد داشته لذا نرخ مشارکت کاهش یافته است. چرایی و دلایل روند نزولی نرخ مشارکت خود از جمله موضوعات بازار کار است که نیازمند مطالعه مجزا بوده و وضعیت آن می‌تواند بر روندهای آتی بازار کار کاملاً تعیین‌کننده باشد.

نمودار ۵. روند تغییرات نرخ مشارکت طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۳ (درصد)

مآخذ: همان.

۲-۲. بررسی وضعیت تقاضای نیروی کار در اقتصاد ایران

تقاضای نیروی کار یا تقاضای نیروی انسانی، مقدار کار مورد نیاز بنگاه یا جامعه است که برای تولید کالاها یا ارائه خدمات مطالبه می‌شود.^۱ تقاضای نیروی کار در هر اقتصادی ناشی از تابع تولید بنگاه‌های اقتصادی است. به عبارت دیگر هر بنگاهی با استفاده از نهاده‌های نیروی کار و سرمایه اقدام به تولید می‌کند. هر بنگاه اقتصادی طبق اصول اقتصاد خرد اقدام به بهینه‌سازی تابع سود خود کرده و از این طریق اقدام به استخدام نیروی کار می‌نماید البته بدیهی است که در کوتاه‌مدت چون امکان تعدیل عامل تولید سرمایه وجود ندارد لذا عامل نیروی کار و تصمیم‌گیری در مورد استخدام یا عدم استخدام آن تحت تأثیر قرار می‌گیرد.

تقاضای نیروی کار به عنوان یکی از نهاده‌های مورد استفاده در فرآیند تولید اقتصاد تحت تأثیر عوامل بسیار زیادی قرار دارد، زیرا به کارگیری نیروی کار تابعی از وضعیت سایر بازارهای موجود در اقتصاد به‌ویژه بازار کالاها و خدمات است. سیاست‌های مختلف طرف عرضه و طرف تقاضای اقتصاد می‌توانند بر تقاضای نیروی کار مؤثر باشند. عوامل مختلفی وجود دارند که بر تقاضای نیروی کار تأثیرگذار هستند که از اهم آنها می‌توان به **حجم و ترکیب واردات (به‌طور کلی تکنولوژی تولید)**، **سیکل‌های تجاری (دوران رشد اقتصادی و رکود اقتصادی)**،^۲ **سیاست‌گذاری‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری،**

۱. نوبخت، ۱۳۹۰.

۲. قابل ذکر است که رکود یا رونق اقتصادی با توجه به تحولاتی که در بازارهای مختلف به‌ویژه بازار کالاها و خدمات به‌وجود می‌آورد باعث تغییرات در روند تقاضای نیروی کار شده و از این طریق بر میزان به‌کارگیری نیروی کار تأثیر می‌گذارد.

نرخ‌های دستمزد^۱ و غیره اشاره کرد. در این گزارش تنها به بررسی رابطه بین رشد اقتصادی و نرخ بیکاری پرداخته می‌شود. از این رو در ادامه و در ابتدا به بررسی وضعیت اشتغال و بیکاری در اقتصاد ایران پرداخته و در زیربخش بعدی رابطه بین رشد اقتصادی و تغییرات نرخ بیکاری مورد بررسی قرار گرفته و دلایلی برای توان اشتغال‌زایی پایین رشد اقتصادی در ایران ذکر می‌گردد.

۱-۲-۲. بررسی وضعیت اشتغال و بیکاری

تحولات جمعیت شاغل کشور و به‌خصوص تعداد ایجاد شغل‌های جدید یکی از مواردی است که توسط دولت‌های مختلف بسیار مورد توجه بوده و یکی از اولویت‌های دول مختلف است. با توجه به آمار موجود از یکسو و پیش‌بینی وضعیت بیکاری کشور در سال‌های آتی بر مبنای اطلاعات دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰ (در بخش انتهایی گزارش حاضر) از سوی دیگر، در این بخش وضعیت اشتغال کشور به تفکیک کل، جوانان و تحصیلکردگان عالی مورد بررسی قرار می‌گیرد. جدول ۲ آمار اشتغال کشور را به تفکیک فوق‌الذکر طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۳ نشان می‌دهد. مشاهده می‌شود که جمعیت کل شاغل کشور از ۲۰/۶۲ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۲۱/۳۰ میلیون نفر در سال ۱۳۹۳ افزایش یافته است که به معنی خالص اشتغال ۶۸۰ هزار نفری طی این دوره است. جمعیت شاغل جوان نیز از ۴/۴۹ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۲/۲۶ میلیون نفر در سال ۱۳۹۳ کاهش یافته که به معنی از دست رفتن ۲/۲۳ میلیون نفر فرصت شغلی جوانان است. در مورد جمعیت تحصیلکردگان عالی وضعیت متفاوت بوده و جمعیت شاغل آنها از ۲/۹۰ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۴/۰۶ میلیون نفر در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته است.

جدول ۲. وضعیت اشتغال به تفکیک جوانان، کل و دارای تحصیلات عالی (میلیون نفر)

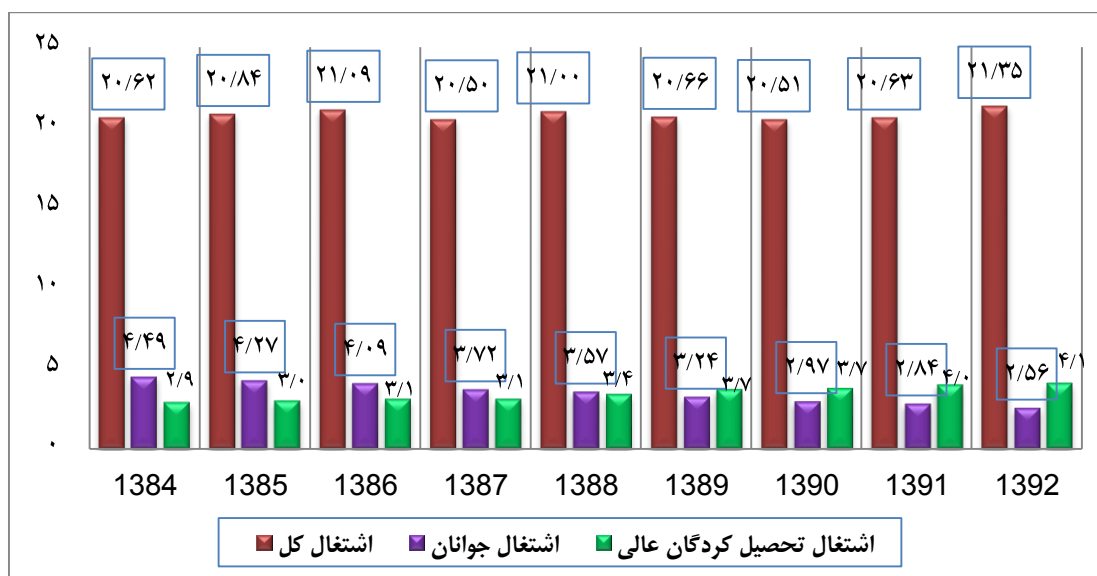
سال / جمعیت شاغل	اشتغال کل	اشتغال جوانان	اشتغال افراد با تحصیلات عالی
۱۳۸۴	۲۰/۶۲	۴/۴۹	۲/۹۰
۱۳۸۵	۲۰/۸۴	۴/۲۷	۲/۹۸
۱۳۸۶	۲۱/۰۹	۴/۰۹	۳/۰۹
۱۳۸۷	۲۰/۵۰	۳/۷۲	۳/۰۹
۱۳۸۸	۲۱/۰۰	۳/۵۷	۳/۳۹
۱۳۸۹	۲۰/۶۶	۳/۲۴	۳/۶۹
۱۳۹۰	۲۰/۵۱	۲/۹۷	۳/۷۴
۱۳۹۱	۲۰/۶۳	۲/۸۴	۳/۹۶
۱۳۹۲	۲۱/۳۵	۲/۵۶	۴/۰۶
۱۳۹۳	۲۱/۳۰	۲/۲۶	-

مأخذ: طرح آمارگیری نیروی کار در سال‌های مختلف.

۱. طبق اصول اقتصاد خرد به‌کارگیری نیروی کار توسط بنگاه‌ها تا جایی است که ارزش تولید نهایی نیروی کار برابر با دستمزد پرداختی به وی باشد، لذا مشاهده می‌شود که دستمزد یکی از عوامل مؤثر در استخدام نیروی کار است.

نمودار ۶ تحولات مربوط به جمعیت شاغل کشور را به تفکیک کل، جوان و تحصیلکردگان عالی طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ نشان می‌دهد که در آن جمعیت کل شاغل از روندی تقریباً صعودی برخوردار بوده است. روند جمعیت شاغل جوان کشور در دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ نزولی است و از ۴/۵ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۲/۶ میلیون نفر در ۱۳۹۲ کاهش یافته که رشد ۴۲- درصدی را نشان می‌دهد. جمعیت شاغل با تحصیلات عالی کشور روندی برعکس جمعیت شاغل جوان داشته و از ۲/۹ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۴/۱ میلیون نفر در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته که حاکی از رشد ۴۱/۴ درصدی است. در دوره ۱۳۹۱-۱۳۹۲، جمعیت شاغل کشور از ۲۰/۵۱ میلیون نفر در سال ۱۳۹۰ به ۲۰/۶۳ میلیون نفر در سال ۱۳۹۱ و به ۲۱/۳۵ میلیون نفر در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته، یعنی طی سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ که رشد اقتصادی کشور منفی بوده، ۸۴۰ هزار نفر به جمعیت شاغل کشور اضافه شده است. وجود چنین وضعیتی کمی دور از انتظار به نظر می‌رسد و نکاتی در این باره ارائه خواهد شد.

نمودار ۶. روند تغییرات اشتغال به تفکیک جوانان، کل و دارای تحصیلات عالی (میلیون نفر)

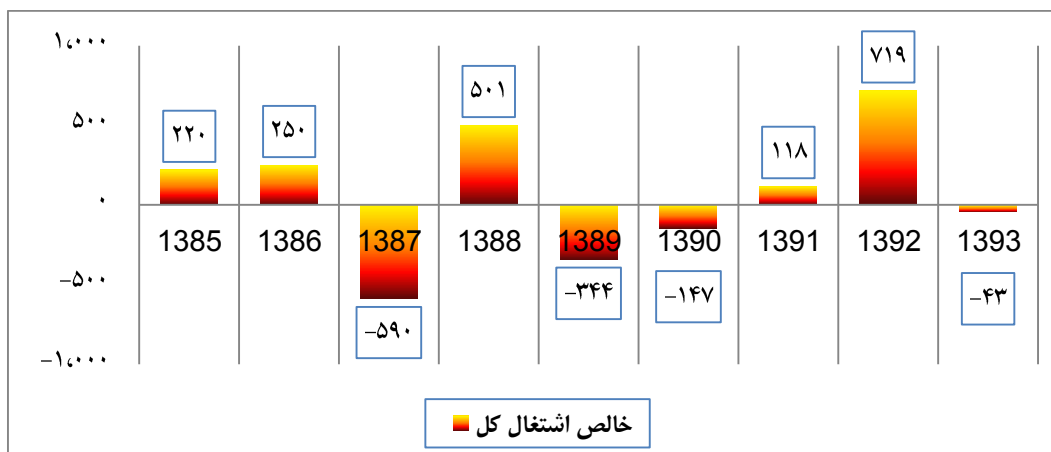

مأخذ: همان.

در ادامه و در قالب سه نمودار ۷، ۸ و ۹ وضعیت خالص اشتغال (تفاوت شاغلین سال مبدا و سال مقصد) طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۲ به تفکیک کل، جوانان و تحصیلکردگان عالی به تصویر کشیده شده است.

نمودار ۷. تغییرات خالص اشتغال کل کشور طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۳ (هزار نفر)

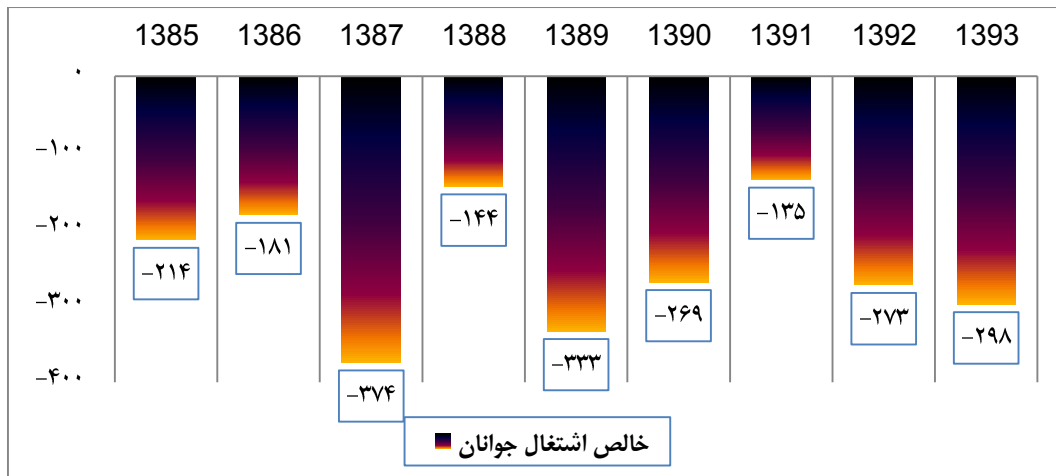

مأخذ: همان.

نمودار ۷ تحولات خالص اشتغال کل کشور را به تصویر کشیده است. مشاهده می‌شود که روند خالص اشتغال کل کشور نوسانی است. بیشترین خالص اشتغال کل کشور در سال ۱۳۹۲ با ۷۱۹ هزار نفر و کمترین خالص اشتغال کل کشور در سال ۱۳۸۷ با ۵۹۰- هزار نفر بوده است. شایان ذکر است که رشد اقتصادی کشور در سال ۱۳۸۷ برابر با ۰/۸ درصد بوده است. سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۳ به ترتیب با ارقام برابر با ۵۹۰-، ۳۴۴-، ۱۴۷- و ۴۳- هزار نفر سال‌هایی هستند که در آنها نه تنها در اقتصاد کشور به طور خالص شغلی ایجاد نشده، بلکه بخشی از فرصت‌های شغلی قبلی نیز از دست رفته است.

در نمودار ۸ تحولات خالص اشتغال جوانان به تصویر کشیده شده است. نکته‌ای که در این نمودار نیز به وضوح مشخص بوده و بسیار قابل تأمل است اینکه خالص اشتغال جوانان کشور طی دوره مورد بررسی همواره منفی بوده است. قابل ذکر است که مطابق نمودار ۴ جمعیت فعال جوان کشور نیز همانند جمعیت شاغل جوان دارای روندی نزولی بوده است. با توجه به نمودار ۸، بیشترین خالص اشتغال منفی جوانان مربوط به ۱۳۸۴ با ۳۷۴- هزار نفر بوده و کمترین خالص اشتغال منفی جوانان نیز مربوط به سال ۱۳۹۱ با ۱۳۵- هزار نفر بوده است.

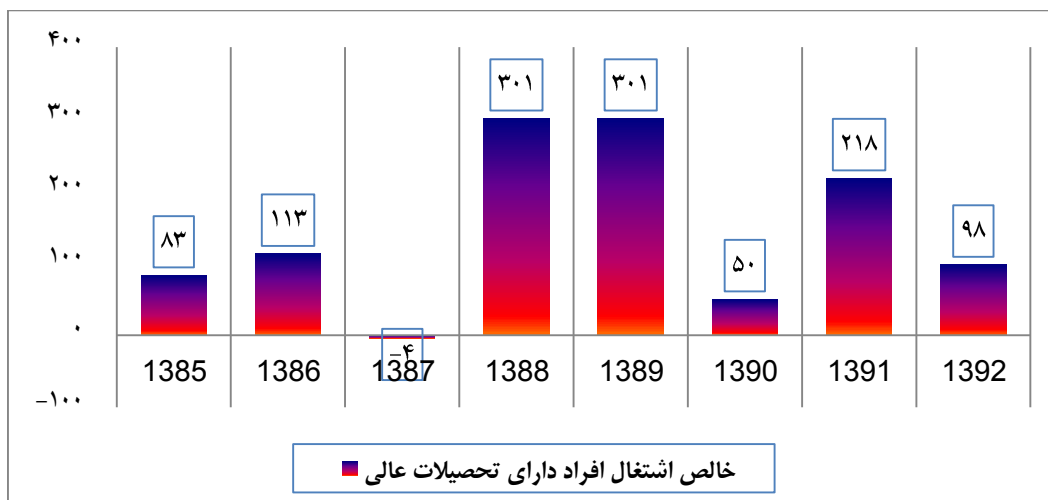
نمودار ۸. تغییرات خالص اشتغال جوانان طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۳ (هزار نفر)

مأخذ: همان.

نمودار ۹ تحولات خالص اشتغال جمعیت با تحصیلات عالی را به تصویر کشیده است. با توجه به روند صعودی مربوط به اشتغال جمعیت با تحصیلات عالی (نمودار ۶) انتظار بر این است که مقادیر خالص اشتغال تحصیلکردگان عالی کشور مثبت باشند که این‌طور نیز می‌باشد و تنها در سال ۱۳۸۷ خالص اشتغال منفی شده و کاهش ۴ هزار نفری اشتغال تحصیلکردگان عالی کشور در سال ۱۳۸۷ نسبت به ۱۳۸۶ را نشان می‌دهد. بیشترین خالص اشتغال تحصیلکردگان عالی کشور در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ با ۳۰۱ هزار نفر بوده و کمترین خالص اشتغال نیز (به استثنای سال ۱۳۸۷) در سال ۱۳۹۰ با ۵۰ هزار نفر بوده است.

نمودار ۹. تغییرات خالص اشتغال جمعیت با تحصیلات عالی طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۲ (هزار نفر)

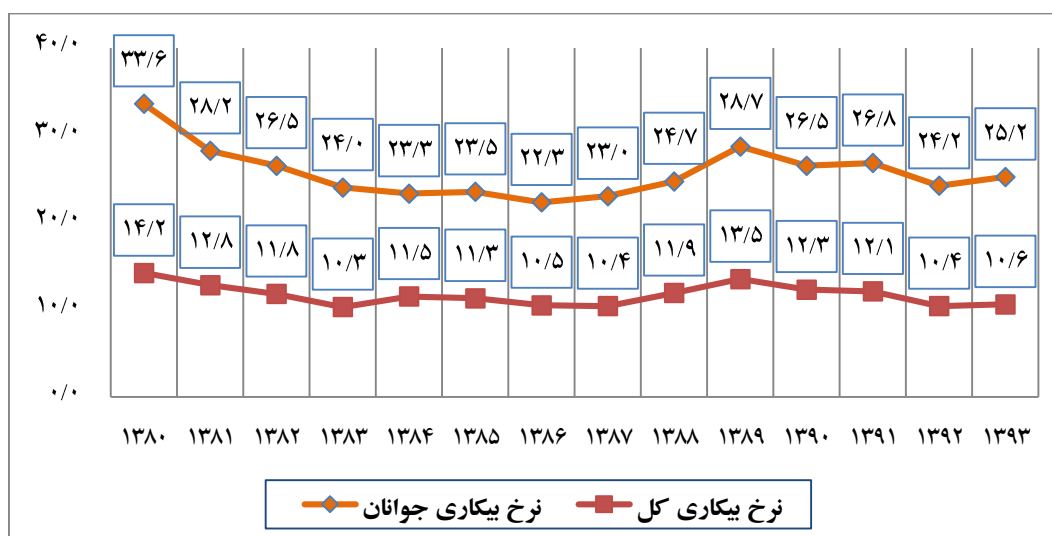

مأخذ: همان.

در انتهای این بخش از گزارش، روند تغییرات مربوط به نرخ بیکاری کل و نرخ بیکاری جوانان طی دوره زمانی ۱۳۸۰-۱۳۹۳ در قالب نمودار ۱۰ آورده شده است. طی دوره مذکور نرخ بیکاری کل همواره بالای ۱۰ درصد و نرخ بیکاری جوانان همواره بالای ۲۰ درصد بوده است. یکی از دلایل بیشتر بودن نرخ بیکاری جوانان نسبت به نرخ بیکاری کل کشور را می‌توان مرتبط با این نکته دانست که جریان ورودی به بازار کار از جانب جوانان است و بنابراین تا زمان دستیابی به شغل (در نتیجه جستجوی کار) مدتی زمان لازم است و همین امر باعث بالا بودن نرخ بیکاری جوانان نسبت به نرخ بیکاری کل می‌شود.

نمودار ۱۰. مقایسه نرخ بیکاری کل و نرخ بیکاری جوانان طی دوره ۱۳۸۰-۱۳۹۳ (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

همان‌طور که مشاهده می‌شود، روند تغییرات نرخ بیکاری کل و جوانان از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۸۳ روندی نزولی داشته، از سال ۱۳۸۴ به بعد از شتاب این روند کاسته شده و از سال ۱۳۸۷ به بعد روند صعودی پیدا کرده است. بعد از سال ۱۳۸۷، همراه با افزایش جمعیت فعال، افزایش نرخ بیکاری کل و نرخ بیکاری جوانان وجود دارد به طوری که نرخ بیکاری کل در سال ۱۳۸۹ به ۱۳/۵ درصد و نرخ بیکاری جوانان به ۲۸/۷ درصد رسیده است. مشاهده می‌شود که در سال‌های ۱۳۹۰، ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ نرخ بیکاری کل به ترتیب به ۱۲/۳، ۱۲/۱ و ۱۰/۴ درصد کاهش و نرخ بیکاری جوانان به ترتیب به ۲۶/۵، ۲۶/۸ و ۲۴/۲ درصد تغییر یافته است در سال ۱۳۹۳ نیز نرخ بیکاری کل و جوانان به ترتیب به ۱۰/۶ و ۲۵/۲ درصد افزایش یافته‌اند. نکته بسیار مهم مربوط به سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ بوده و آن این است که در این دو سال که اقتصاد ایران رشد اقتصادی منفی (۶/۸- درصد برای سال ۱۳۹۱ و ۱/۹- درصد برای سال ۱۳۹۲) را تجربه کرده است، نرخ بیکاری کل نسبت به سال‌های ما قبل که رشد اقتصادی مثبت بوده، کمتر است. در دوره مورد بررسی، بیشترین نرخ بیکاری کل و بیکاری جوانان در ابتدای دوره

یعنی سال ۱۳۸۴ به ترتیب با ۱۴/۲ درصد و ۳۳/۶ درصد بوده است کمترین نرخ بیکاری کل و نرخ بیکاری جوانان نیز در سال‌های ۱۳۸۳ و ۱۳۸۶ به ترتیب با ۱۰/۳ درصد و ۲۲/۳ درصد است.

۲-۲-۲. بررسی روند تغییرات نرخ بیکاری و رشد اقتصادی

با توجه به اهداف اشتغال‌زایی و مقابله با بیکاری، رابطه بین دو متغیر رشد اقتصادی و نرخ بیکاری همواره حائز اهمیت بوده است. ارتباط بین دو متغیر رشد تولید ناخالص داخلی (رشد اقتصادی) و رشد اشتغال را می‌توان در چهار حالت بررسی کرد. شکل ۱ نشان‌دهنده ترکیب‌های مختلف ممکن از رشد اشتغال و رشد اقتصادی است. نواحی چهارگانه نشان‌دهنده ترکیب‌های مختلف رشد اقتصادی و رشد اشتغال در یک کشور در حال توسعه است. نواحی ۳ و ۴ نشان‌دهنده نرخ‌های رشد بالای تولید بوده و نواحی ۱ و ۲ نشان‌دهنده نرخ‌های رشد پایین تولید هستند. ناحیه ۳ مربوط به رشد بدون اشتغال^۱ بوده و در ناحیه ۴ رشد تولید از نوع رشد اشتغال‌زا (رشد با اشتغال)^۲ است.

در سال‌های اخیر رشد بدون اشتغال به یکی از مسائل مبتلا به بسیاری از کشورها (حتی کشورهای توسعه یافته) تبدیل شده است. قبل از رکود سال ۲۰۰۸ میلادی، رشد اقتصادی طی چند سال وجود داشت، اما وضعیت اشتغال در بسیاری از کشورها به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه وضعیت مناسبی نداشت^۳ به طوری که در برخی از کشورها رشد اشتغال با وقفه زیادی از نرخ‌های رشد اقتصادی نمایان شد. این پدیده به‌طور ویژه در بخش‌های رسمی قابل توجه بوده است. در تعریف رشد بدون اشتغال، یکی از نخستین کاربردهای این اصطلاح و تعریف آن در گزارش توسعه انسانی (۱۹۹۳) مربوط به UNDP وجود دارد به طوری که «افزایش در اشتغال با وقفه زمانی نسبت به افزایش در تولید ظاهر می‌شود». با این تفسیر به‌نظر می‌رسد که رشد بدون اشتغال به معنی ظهور با وقفه قابل توجه رشد اشتغال نسبت به رشد سطح تولید است. در گزارش UNDP سال ۱۹۹۶ «رشد اشتغال کمتر نسبت به رشد سطح تولید به عنوان رشد بدون اشتغال آورده شده است». در گزارش اشتغال جهانی (۲۰۰۵-۲۰۰۴) و سازمان بین‌المللی کار نیز به رشد بدون اشتغال اشاره شده است که در این وضعیت، رشد اشتغال نسبت به رشد سطح تولید بسیار کمتر است.

۱. Jobless Growth

۲. Employment-intensive Growth (Job Rich Growth)

۳. گزارش سازمان بین‌المللی کار (۲۰۰۶) نشان می‌دهد که در سال ۲۰۰۶ در قیاس با ۲۰۰۱ نرخ بیکاری افزایش یافته، اما اقتصاد جهانی شاهد نرخ رشد اقتصادی ۴/۳ درصدی بوده است.

شکل ۱. ترکیب رشد تولید و رشد اشتغال

Source: Islam, R, 2010.

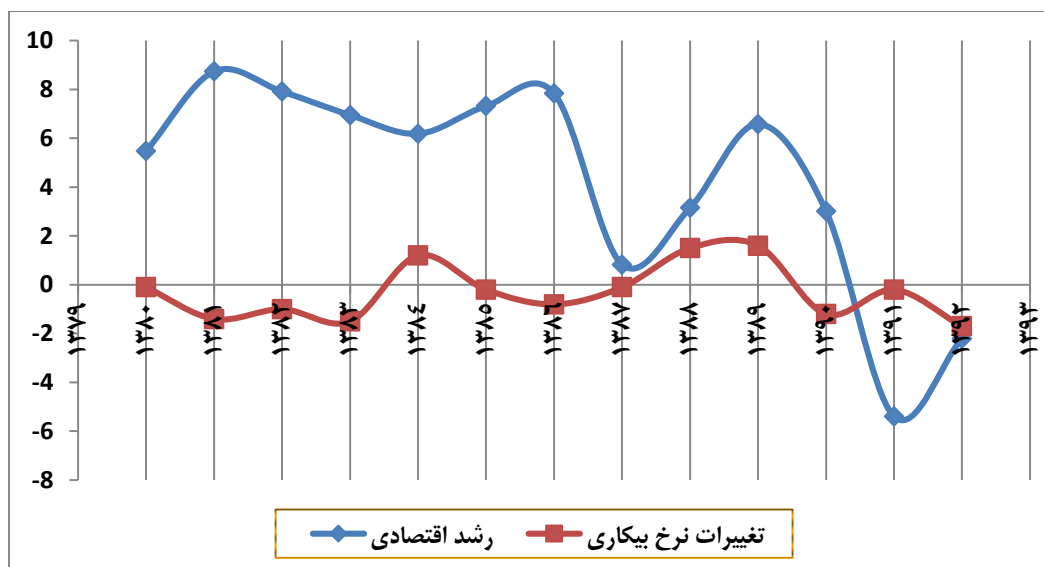
بیکاری یکی از اصلی‌ترین مشکلات اقتصاد ایران بوده و یافتن راه‌حل کاهش نرخ بیکاری یکی از نکات مورد توجه سیاستگذاران است. رشد اقتصادی یکی از راه‌حل‌هایی است که معمولاً در دوران رکود برای کاهش نرخ بیکاری و اشتغال‌زایی پیشنهاد می‌شود. رابطه معکوس بین تغییرات نرخ بیکاری و رشد اقتصادی، نخستین بار توسط اوکان بیان شد و به عنوان قانون اوکان^۱ شناخته شده است. این قانون بیان می‌کند که «۱ درصد رشد تولید ناخالص ملی باعث کاهش ۲ درصدی در نرخ بیکاری می‌شود». با عنایت به این قانون می‌توان رابطه بین رشد اقتصادی و نرخ بیکاری در ایران را بررسی کرد. فرمول مربوط به قانون اوکان را می‌توان به صورت ذیل نوشت که در آن رابطه بین رشد اقتصادی با تغییر در نرخ بیکاری (و نه نرخ بیکاری) مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در این رابطه U_t نرخ بیکاری و GNP_t تولید ناخالص ملی است.

$$\Delta U_t = \alpha + \beta \Delta \text{Log}(GNP_t) + \varepsilon_t$$

با توجه به قانون اوکان باید رابطه‌ای منفی بین رشد اقتصادی ایران (درصد تغییرات تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶) و تغییرات نرخ بیکاری وجود داشته باشد که این رابطه با توجه به نمودار ۱۱ تقریباً طی دوره زمانی ۱۳۸۰-۱۳۹۲ در اقتصاد ایران وجود دارد. مشاهده می‌شود که روند حرکتی دو متغیر مذکور تقریباً در خلاف جهت یکدیگر است به طوری که در سال‌هایی که نرخ رشد اقتصادی روند صعودی دارد، تغییرات نرخ بیکاری کاهش یافته و در سال‌هایی که رشد اقتصادی روندی نزولی دارد، تغییرات نرخ بیکاری افزایشی است و تنها در برخی سال‌ها (۱۳۸۳، ۱۳۸۸ و ۱۳۹۰) حرکت در جهت عکس مشاهده نمی‌شود.

۱. Okun's Law

نمودار ۱۱. روند حرکتی دو متغیر رشد اقتصادی و تغییرات نرخ بیکاری طی دوره ۱۳۸۰-۱۳۹۲

مأخذ: مرکز آمار ایران و محاسبات تحقیق.
* نرخ رشد اقتصادی به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶.

در ارتباط با سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ (که به دلیل توالی رشد اقتصادی منفی سال‌های خاصی در اقتصاد ایران هستند) باید اشاره کرد که در این دو سال طبق آمار بانک مرکزی، به ترتیب رشد اقتصادی برابر با $-۶/۸$ و $-۱/۹$ درصد بوده در حالی که نرخ بیکاری از $۱۲/۳$ درصد در سال ۱۳۹۰ به $۱۲/۱$ درصد در سال ۱۳۹۱ و $۱۰/۴$ درصد در سال ۱۳۹۲ کاهش یافته است. به عبارت دیگر آمار نشان‌دهنده این است که به لحاظ نظری، رشد اقتصادی منفی سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ تأثیر قابل انتظاری بر نرخ بیکاری نداشته است. شاید در نگاه اول این وضعیت عجیب به نظر برسد، زیرا رشد اقتصادی منفی نباید توأم با کاهش نرخ بیکاری باشد، اما در این ارتباط می‌توان به دو نکته اشاره کرد:

۱. رشد اقتصادی منفی و کاهش تولید ناخالص داخلی واقعی از یکسو باعث شده است تا بخش بزرگی از ظرفیت تولید اقتصاد کشور خالی بماند، اما از سوی دیگر قوانین موجود در بازار کار به سختی اجازه تعدیل نیروی کار را در اثر کاهش تولید امکان‌پذیر می‌سازد.

۲. با توجه به جدول ۵ (که در ادامه آورده شده است)، مشاهده می‌شود که در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ رشد منفی بخش نفت ($-۳۷/۴$ درصد برای سال ۱۳۹۱ و $-۸/۹$ درصد برای سال ۱۳۹۲) از عوامل مهم منفی شدن رشد اقتصادی کشور بوده در حالی که سهم بخش نفت از کل اشتغال کشور بسیار پایین است.

در اقتصادهای متعارف مسئله رشد اقتصادی و ایجاد اشتغال دو مسئله مجزا تلقی نشده و حل یکی به معنای حل دیگری نیز می‌باشد، اما تجربه اقتصاد ایران نشان می‌دهد که هر نوع رشد اقتصادی به رفع معضل بیکاری در اقتصاد ایران منجر نمی‌شود. شواهد موجود نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر (قبل

از بحران رکود تورمی)، علیرغم تجربه برخی رشدهای اقتصادی بالا، ایجاد اشتغال محدود بوده است^۱ به عبارت دیگر، اشتغال ایجاد شده در این سالها نامتناسب با رشد اقتصادی این سالها و کمتر از انتظار بوده است^۲. از اهم دلایل آن می توان به رشد تشکیل سرمایه و تغییر تکنولوژی تولید با اتکا به درآمدهای نفتی و واردات اشاره کرد.

برای بررسی رابطه رشد و اشتغال می توان از جدول داده ستانده بهره برد. جدول داده ستانده، روابط بین بخشی در اقتصاد را به تفصیلی ترین شکل ممکن نشان داده و به نوعی تصویری چندوجهی از اقتصاد است. با توجه به ادبیات مربوط به محاسبه ضرایب اشتغالزایی بخش های مختلف اقتصادی از طریق جداول داده ستانده، ارتباط بین اشتغال، ساختار تولید و تقاضای نهایی به صورت رابطه (۱) است. این رابطه نشان دهنده آثار مستقیم (نسبت اشتغال به تولید هر بخش) و غیرمستقیم یک واحد تغییر تقاضای نهایی بر اشتغال بخش های مختلف اقتصادی است.

$$L = l(I - A)^{-1} F \quad (1)$$

$$X = (I - A)^{-1} F \quad (2)$$

رابطه (۱) اشتغال (L) را به صورت ضرب سه عامل نسبت اشتغال به تولید (l)، ضریب فزاینده تولید ($(I - A)^{-1}$) و تقاضای نهایی (F) نشان می دهد. رابطه (۲) تولید را به صورت ضرب دو عامل تقاضای نهایی و ضریب فزاینده تولید نشان می دهد. بنابراین، براساس روابط فوق، دلیل تفاوت رشد تولید با رشد اشتغال می تواند تغییر نسبت اشتغال به تولید باشد که در واقع معکوس بهره وری نیروی کار است. به عبارت دیگر اگر تغییرات تولید به دلیل رشد بهره وری نیروی کار حاصل شود، ممکن است رشد تولید روی دهد، اما رشد اشتغال ایجاد نشود. شواهد موجود حاکی از تأیید این موضوع است. به نظر می رسد طی سال های اخیر به دلیل حجم بالای تشکیل سرمایه و نیز تغییر تکنولوژی تولید عمدتاً به دلیل اتکا به واردات ناشی از رشد درآمدهای نفتی، بهره وری نیروی کار روند افزایش داشته است.

در واقع، ساختار اقتصاد ایران به نحوی است که افزایش تولید ناخالص داخلی (رشد اقتصادی) بیشتر متکی به صنایع سرمایه بر بوده و کمتر به صنایع کاربر وابسته می باشد لذا بدیهی است که با چنین ساختار تولیدی در صنایع کشور، رشد اقتصادی توأم با اشتغالزایی نباشد. یوسفی (۱۳۹۲) در مطالعه خود به این موضوع پرداخته است. نتیجه مطالعه وی نشان می دهد که ساختار تولید و سرمایه گذاری صنایع کارخانه ای در اقتصاد ایران در سال ۱۳۸۸ نسبت به سال ۱۳۷۴ تغییر کرده به

۱. سیدهادی موسوی نیک، عبداللهی و موسی خوشکلام خسروشاهی، ۱۳۹۳.

۲. برآورد قانون اوکان در مورد اقتصاد ایران برای دوره زمانی ۱۳۸۰-۱۳۹۰ نشان دهنده ضریب ۰/۱۳- است که البته به لحاظ معناداری آماری بی معنی است (به دلیل محدودیت تعداد مشاهدات نمی توان روی آن اتکا کرد) اما رابطه منفی بین تغییرات در نرخ بیکاری و رشد اقتصادی را نشان می دهد. نکته دیگر در پایین بودن این رقم بوده و نشان می دهد که ۱ درصد رشد اقتصادی در ایران طی دوره ۱۳۸۰-۱۳۹۰ باعث کاهش ۰/۱۳ درصدی نرخ بیکاری شده است که در قیاس با رقم ۲ درصدی قانون اوکان، بسیار پایین است. تفسیر دیگر این رقم عبارت است از اینکه برای کاهش ۱ درصد نرخ بیکاری در کشور نیاز به نرخ رشد اقتصادی ۷/۷ درصدی است.

نحوی که به نفع صنایع کارخانه‌ای سرمایه‌بر حرکت کرده و از صنایع کاربر دور شده است. علاوه بر زیربخش‌های صنعت، در کل بخش‌ها نیز شواهد نشان می‌دهد که بخش‌های کاربر (که توان اشتغال‌زایی بالایی دارند) سهم پایینی در رشد اقتصادی داشته‌اند.

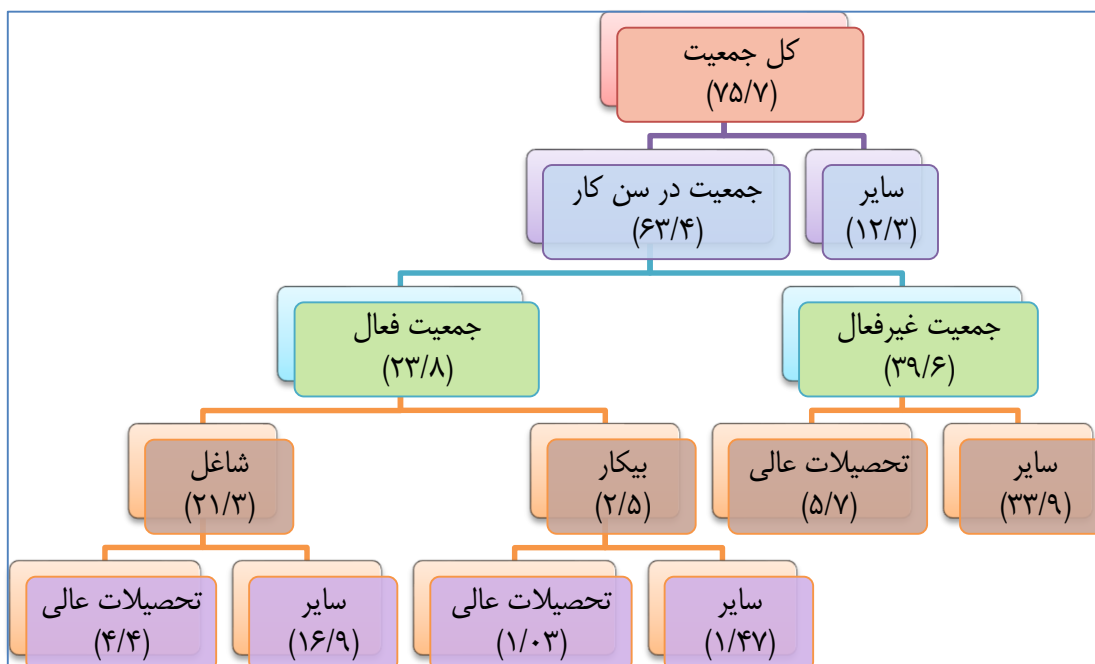
۳-۲. تصویر وضعیت بازار کار ایران

در شکل ۲ وضعیت بازار کار ایران در سال ۱۳۹۲ به صورت شماتیک نمایش داده شده است. در سال ۱۳۹۲، کل جمعیت کشور برابر با ۷۵/۷ میلیون نفر بوده که از این تعداد ۶۳/۴ میلیون نفر در سن کار قرار داشته و از این تعداد ۲۳/۸ میلیون نفر (۳۸ درصد) فعال و ۳۹/۶ میلیون نفر غیرفعال (۶۲ درصد) بوده‌اند. این به این معنی است که حدود ۴۰ میلیون نفر از جمعیت در سن کار کشور به‌دلایلی مثل تحصیل در مقاطع مختلف^۱، خانه‌داری و یا ناامیدی از پیدا کردن شغل و ... متقاضی ورود به بازار کار نیستند. از ۲۳/۸ میلیون جمعیت فعال کشور در سال ۱۳۹۲، ۲۱/۳ میلیون نفر شاعل (۸۹ درصد) و ۲/۵ میلیون نفر (۱۱ درصد) بیکار بوده‌اند. نکته قابل توجه این است که در بین جمعیت شاغل، سهم تحصیلات عالی برابر با ۲۱ درصد و در بین جمعیت بیکار نیز سهم تحصیلات عالی برابر با ۴۱ درصد است. بدیهی است که با توجه به عدم تناسب ساختار بازار کار ایران با تحصیلات دانشگاهی، سهم بیکاران با تحصیلات عالی نسبت به شاغلان با تحصیلات عالی به مراتب بیشتر است. در بین جمعیت غیرفعال نیز مشاهده می‌شود که ۱۴/۴ درصد از جمعیت غیرفعال کشور (۵/۷ میلیون نفر) دارای تحصیلات عالی هستند که در صورت ورود آنها به بازار کار در سال‌های آتی و عدم اشتغال‌زایی متناسب با آن، افزایش قابل ملاحظه‌ای در تعداد بیکاران کشور به‌ویژه بیکاران با تحصیلات عالی اتفاق خواهد افتاد. در سال ۱۳۹۲ سهم تحصیلات عالی از جمعیت فعال برابر با ۲۲/۸ درصد و سهم تحصیلات عالی از جمعیت در سن کار نیز برابر با ۸/۶ درصد بوده است.

۱. قابل ذکر است که لزوماً نمی‌توان تمامی دانشجویان مشغول به تحصیل را جزء جمعیت فعال یا جمعیت غیرفعال به شمار آورد، زیرا فعال بودن یا نبودن آنها تابعی است از اینکه آنها در هنگامی که راجع به وضعیت کاری خود مورد پرسش قرار می‌گیرند چه جوابی را بیان می‌کنند. لذا این احتمال وجود دارد تا بخشی از دانشجویان جزء جمعیت فعال محسوب شده و بخشی دیگر نیز جزء جمعیت غیرفعال محسوب شوند.

شکل ۲. وضعیت بازار کار در سال ۱۳۹۲

مأخذ: مرکز آمار ایران، طرح نیروی کار، ۱۳۹۲

۳. تحلیل وضعیت بازار کار در سال‌های آتی

همان‌طور که می‌دانیم در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ اقتصاد ایران شاهد نرخ‌های رشد اقتصادی منفی بوده و به تعبیری در شرایط رکودی قرار داشته است. تلاش مسئولان دولتی در سال گذشته بر این بود تا با به‌کارگیری سیاست‌های مناسب اقتصادی بتوانند اقتصاد ایران را از شرایط رکودی خارج کنند به طوری که در سال ۱۳۹۳ و سال‌های آتی نرخ رشد اقتصادی مثبت شود.^۱ با توجه به رابطه بین نرخ رشد اقتصادی (نرخ رشد تولید ناخالص داخلی) و نرخ بیکاری، نکته‌ای که در باب حصول رشد اقتصادی مثبت مطرح است، رسیدن به رشد اقتصادی توأم با توان اشتغال‌زایی است. در این بخش از گزارش تلاش می‌شود تا در قالب سناریوسازی‌های مربوط به رشد اقتصادی و با استفاده از پیش‌بینی وضعیت بازار کار (هم به لحاظ جمعیت فعال (طرف عرضه بازار کار) و هم به لحاظ جمعیت شاغل و بیکار (طرف تقاضای بازار کار) طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰) به پیش‌بینی وضعیت بیکاری کشور به تفکیک کل، جوانان و تحصیلکردگان عالی طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰ پرداخته شود.

۱. خلاصه گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی سال ۱۳۹۳ (به قیمت‌های ثابت ۱۳۸۳) نشان می‌دهد که نرخ رشد اقتصادی ایران در سال ۱۳۹۳ رقمی مثبت بوده و برابر با ۳ درصد است.

۳-۱. پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری کشور طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰

به‌منظور پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری کشور طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰، در گام اول متوسط خالص اشتغال ایجاد شده در اقتصاد کشور به ازای ۱ درصد رشد اقتصادی برای دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۰ محاسبه شده و سپس در گام دوم و در قالب ۵ سناریو به پیش‌بینی کل جمعیت، جمعیت شاغل و جمعیت فعال طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰ پرداخته می‌شود در گام آخر نیز جمعیت بیکار و نرخ بیکاری برای سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰ در قالب ۵ سناریوی اشاره شده پیش‌بینی می‌شود.

برای پیش‌بینی جمعیت بیکار نیاز به وجود پیش‌بینی‌ها در مورد کل جمعیت، جمعیت فعال و جمعیت شاغل طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰ می‌باشد، لذا در ابتدا نیاز است تا جمعیت، جمعیت فعال و جمعیت شاغل طی دوره مورد نظر پیش‌بینی شوند. برای پیش‌بینی جمعیت از برآورد مرکز آمار در مورد جمعیت برای دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ استفاده شد. مرکز آمار جمعیت کشور را تا سال ۱۳۹۵ پیش‌بینی کرده از این‌رو تا سال ۱۳۹۵ از این آمار استفاده شد، اما برای سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ برای پیش‌بینی جمعیت کشور اقدام شد برای این منظور متوسط نرخ رشد سالیانه مورد استفاده در پیش‌بینی مرکز آمار از جمعیت در دوره ۱۳۹۱-۱۳۹۵ (۱/۱۸ درصد) مورد استفاده قرار گرفته و به کمک آن جمعیت کشور برای سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ پیش‌بینی شد. برای پیش‌بینی جمعیت فعال از حاصل ضرب سه عنصر پیش‌بینی جمعیت کشور، متوسط نرخ مشارکت (۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲) که برابر با ۳۸/۷ درصد است و متوسط سهم جمعیت در سن کار از کل جمعیت (طی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱) که برابر با ۸۳/۴ درصد است، استفاده شده است. در مورد پیش‌بینی جمعیت فعال باید اشاره کرد که علاوه بر متوسط نرخ مشارکت، از دو نرخ مشارکت ۴۱ درصد (بیشترین نرخ مشارکت طی دوره ۱۳۷۶-۱۳۹۲) و ۳۷/۳ درصد (آخرین نرخ مشارکت اعلامی مرکز آمار در سال ۱۳۹۳ که مربوط به زمستان این سال می‌باشد) نیز استفاده شده است تا امکان مقایسه نرخ‌های بیکاری در حالات مختلف نرخ مشارکت نیز فراهم شود، زیرا نرخ بیکاری نسبت به نرخ مشارکت حساس است. برای پیش‌بینی جمعیت شاغل نیز از آمار اشتغال سال‌های قبل و متوسط خالص اشتغال به ازای ۱ درصد رشد (برای دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰) بهره گرفته شد. در نهایت برای پیش‌بینی جمعیت بیکار نیز از تفاضل مربوط به پیش‌بینی جمعیت فعال و پیش‌بینی جمعیت شاغل استفاده شده است.

نتایج مربوط به سناریوهای مختلف پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ برای نرخ‌های مشارکت ۳۷/۳، ۳۸/۷ و ۴۱/۰ درصد به ترتیب در جداول ۶، ۷ و ۸ آورده شده است. در سناریوی اول تا پنجم فرض شده است که طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰، به ترتیب هر سال ۱ درصد تا ۵ درصد به نرخ رشد اقتصادی کشور اضافه شود. علت انتخاب ۵ درصد در سناریوی پنجم به این دلیل است که متوسط نرخ رشد اقتصادی کشور طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۹۰ (نرخ رشد بلندمدت) حدود ۵ درصد است.

نکته مهم مرتبط با جداول ۶، ۷ و ۸ که باید مورد توجه قرار گیرد آن است که در سال ۱۳۸۷ (که رشد اقتصادی برابر با ۰/۸ درصد است) خالص اشتغال برابر با ۵۹۰- هزار نفر بوده است حال چنانچه برای محاسبه متوسط خالص اشتغال ایجاد شده در اقتصاد کشور (به ازای ۱ درصد رشد اقتصادی طی دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۰) آمار مربوط به سال ۱۳۸۷ مد نظر قرار گیرد در این صورت عدد مربوط به متوسط خالص اشتغال ایجاد شده کشور (در ازای ۱ درصد رشد اقتصادی طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰) برابر با ۹۹/۳- هزار نفر خواهد بود. چنانچه از این عدد (۹۹/۳- هزار نفر) برای پیش‌بینی جمعیت شاغل (و در نهایت جمعیت بیکار) کشور استفاده شود، وضعیت بسیار نابسامانی وجود خواهد داشت به طوری که طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ علیرغم وجود نرخ‌های رشد اقتصادی مثبت، کاهش در جمعیت شاغل و در نتیجه افزایش در جمعیت بیکار حادث می‌شود. از این رو برای اجتناب از این وضعیت و برای اینکه پیش‌بینی‌ها به واقعیت نزدیک‌تر باشد، آمار مربوط به سال ۱۳۸۷ در محاسبات مربوط به «متوسط خالص اشتغال ایجاد شده کشور (در ازای ۱ درصد رشد اقتصادی طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰)» مد نظر قرار نگرفته‌اند. قابل ذکر است که طبق محاسبات انجام شده، متوسط خالص اشتغال ایجاد شده کشور در ازای ۱ درصد رشد اقتصادی طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰ (بدون در نظر گرفتن سال ۱۳۸۷) برابر با ۲۳/۷۹ هزار نفر است.

نتایج ارائه شده در جدول ۶ که مربوط به نرخ مشارکت اقتصادی ۳۷/۳ درصد است، نشان می‌دهد که تحت سناریوی اول (رشد سالیانه ۱ درصدی در تولید ناخالص داخلی) در انتهای سال ۱۳۹۴ تعداد جمعیت بیکار کشور برابر با ۳/۱۲ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۱۲/۷ درصد) و در انتهای سال ۱۴۰۰ نیز برابر با ۴/۷۸ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۱۸/۲ درصد) خواهد بود. به همین ترتیب و با ادامه سناریوها، نتایج سناریوی آخر که در آن فرض شده است سالیانه ۵ درصد رشد اقتصادی در اقتصاد ایران وجود داشته باشد، نشان می‌دهد که در انتهای سال ۱۳۹۴ جمعیت بیکار کشور برابر با ۲/۹۶ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۱۲/۱ درصد) و در انتهای سال ۱۴۰۰ نیز جمعیت بیکار کشور برابر با ۴/۱۷ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۱۵/۹ درصد) خواهد بود. درباره روند صعودی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری علیرغم وجود رشد اقتصادی باید اشاره کرد که اولاً فرض بر این است که رشد اقتصادی در قالب هر کدام از سناریوها طی دوره زمانی ۱۳۹۴-۱۴۰۰ ثابت بوده و تغییر نمی‌کند ثانیاً پیش‌بینی‌ها حاکی از آهنگ رشد شدیدتر جمعیت بیکار کشور نسبت به جمعیت فعال طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ بوده است. نتایج مربوط به نرخ مشارکت اقتصادی ۳۸/۷ درصد نشان می‌دهد که تحت سناریوی اول (رشد سالیانه ۱ درصدی در تولید ناخالص داخلی) در انتهای سال ۱۳۹۴ تعداد جمعیت بیکار کشور برابر با ۴/۰۴ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۱۵/۹ درصد) و در انتهای سال ۱۴۰۰ نیز برابر با ۵/۷۷ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۲۱/۲ درصد) خواهد بود. به همین ترتیب و با ادامه سناریوها، نتایج سناریوی آخر که در آن فرض شده است سالیانه ۵ درصد رشد اقتصادی در اقتصاد ایران وجود داشته باشد، نشان

می‌دهد که در انتهای سال ۱۳۹۴ جمعیت بیکار کشور برابر با ۳/۸۸ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۱۵/۳ درصد) و در انتهای سال ۱۴۰۰ نیز جمعیت بیکار کشور برابر با ۵/۱۶ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۱۸/۹ درصد) خواهد بود.

نتایج مربوط به نرخ مشارکت اقتصادی ۴۱ درصد نشان می‌دهد که تحت سناریوی اول (رشد سالیانه ۱ درصدی در تولید ناخالص داخلی) در انتهای سال ۱۳۹۴ تعداد جمعیت بیکار کشور برابر با ۵/۵۵ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۲۰/۶ درصد) و در انتهای سال ۱۴۰۰ نیز برابر با ۷/۳۹ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۲۵/۶ درصد) خواهد بود. به همین ترتیب و با ادامه سناریوها، نتایج سناریوی آخر که در آن فرض شده است سالیانه ۵ درصد رشد اقتصادی در اقتصاد ایران وجود داشته باشد، نشان می‌دهد که در انتهای سال ۱۳۹۴ جمعیت بیکار کشور برابر با ۵/۳۹ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۲۰/۰ درصد) و در انتهای سال ۱۴۰۰ نیز جمعیت بیکار کشور برابر با ۶/۷۸ میلیون نفر (نرخ بیکاری برابر با ۲۳/۵ درصد) خواهد بود.

قابل ذکر است که مطالعه نیلی (۱۳۹۲) در قالب ۵ سناریو^۱ به پیش‌بینی تعداد بیکاران و نرخ بیکاری اقتصاد ایران تا سال ۱۳۹۵ اقدام کرده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که تعداد بیکاران در سال ۱۳۹۵ و در سناریوی اول برابر با ۸/۳ میلیون نفر، در سناریوی دوم برابر با ۳/۳ میلیون نفر، در سناریوی سوم برابر با ۴/۲ میلیون نفر، در سناریوی چهارم برابر با ۶/۹ میلیون نفر و در سناریوی پنجم برابر با ۵/۵ میلیون نفر خواهد بود. نتایج مطالعه مذکور در مورد پیش‌بینی نرخ بیکاری نیز نشان می‌دهد که نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۵ و در سناریوی اول برابر با ۲۹/۲ درصد، در سناریوی دوم برابر با ۱۴/۲ درصد، در سناریوی سوم برابر با ۱۶/۴ درصد، در سناریوی چهارم برابر با ۲۴/۳ درصد و در سناریوی پنجم برابر با ۱۹/۴ درصد خواهد بود.

۱. در این مطالعه سه سناریو در مورد جمعیت فعال و سه سناریو در مورد جمعیت شاغل مطرح شده و در نهایت ۵ سناریوی ترکیبی مورد بررسی قرار گرفته است که عبارتند از سناریوی اول: ترکیب سناریوی «ادامه روند موجود» در اشتغال و سناریوی «ورود جمعیت تحصیلکرده به بازار کار» در جمعیت فعال. سناریوی دوم: ترکیب سناریوی «ادامه روند موجود» در اشتغال و «ادامه روند موجود» در جمعیت فعال. سناریوی سوم: ترکیب سناریوی «میان» در اشتغال و سناریوی «ILO» در جمعیت فعال. سناریوی چهارم: ترکیب سناریوی «میان» در اشتغال و سناریوی «ورود جمعیت تحصیلکرده به بازار کار» در جمعیت فعال. سناریوی پنجم: ترکیب سناریوی «خوشبینانه» در اشتغال و سناریوی «ورود جمعیت تحصیلکرده به بازار کار» در جمعیت فعال. برای جزئیات بیشتر در مورد سناریوهای مطالعه نیلی (۱۳۹۲) به گزارش مربوطه مراجعه شود. قابل ذکر است که نتایج مربوط به سناریوهای دوم و سوم مطالعه نیلی (۱۳۹۲) تقریباً به نتایج گزارش حاضر نزدیک است.

(نرخ مشارکت برابر با ۳۷/۳ درصد)

جدول ۳. پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری کشور طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰

سال	سناریوی اول (رشد ۱ درصدی)		سناریوی دوم (رشد ۲ درصدی)		سناریوی سوم (رشد ۳ درصدی)		سناریوی چهارم (رشد ۴ درصدی)		سناریوی پنجم (رشد ۵ درصدی)	
	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)
۱۳۹۴	۳/۱۲	۱۲/۷	۳/۰۸	۱۲/۶	۳/۰۴	۱۲/۴	۳/۰۰	۱۲/۳	۲/۹۶	۱۲/۱
۱۳۹۵	۳/۳۸	۱۳/۶	۳/۳۲	۱۳/۴	۳/۲۷	۱۳/۲	۳/۲۱	۱۲/۹	۳/۱۵	۱۲/۷
۱۳۹۶	۳/۶۵	۱۴/۶	۳/۵۸	۱۴/۳	۳/۵۰	۱۴/۰	۳/۴۳	۱۳/۷	۳/۳۵	۱۳/۴
۱۳۹۷	۳/۹۳	۱۵/۵	۳/۸۴	۱۵/۱	۳/۷۴	۱۴/۷	۳/۶۴	۱۴/۴	۳/۵۵	۱۴/۰
۱۳۹۸	۴/۲۱	۱۶/۴	۴/۱۰	۱۶/۰	۳/۹۸	۱۵/۵	۳/۸۷	۱۵/۱	۳/۷۵	۱۴/۶
۱۳۹۹	۴/۵۰	۱۷/۳	۴/۳۶	۱۶/۸	۴/۲۳	۱۶/۳	۴/۰۹	۱۵/۸	۳/۹۶	۱۵/۲
۱۴۰۰	۴/۷۸	۱۸/۲	۴/۶۳	۱۷/۶	۴/۴۸	۱۷/۰	۴/۳۲	۱۶/۵	۴/۱۷	۱۵/۹

مأخذ: محاسبات تحقیق.

جدول ۴. پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری کشور طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰ (نرخ مشارکت برابر با ۳۸/۷ درصد)

سناریوی پنجم (رشد ۵ درصدی)		سناریوی چهارم (رشد ۴ درصدی)		سناریوی سوم (رشد ۳ درصدی)		سناریوی دوم (رشد ۲ درصدی)		سناریوی اول (رشد ۱ درصدی)		سال
نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	
۱۵/۳	۳/۸۸	۱۵/۴	۳/۹۲	۱۵/۶	۳/۹۶	۱۵/۷	۳/۹۹	۱۵/۹	۴/۰۴	۱۳۹۴
۱۵/۹	۴/۰۸	۱۶/۱	۴/۱۴	۱۶/۳	۴/۲۰	۱۶/۵	۴/۲۵	۱۶/۸	۴/۳۱	۱۳۹۵
۱۶/۵	۴/۲۹	۱۶/۸	۴/۳۷	۱۷/۱	۴/۴۴	۱۷/۴	۴/۵۲	۱۷/۷	۴/۶۰	۱۳۹۶
۱۷/۱	۴/۵۰	۱۷/۵	۴/۶۰	۱۷/۸	۴/۶۹	۱۸/۲	۴/۷۹	۱۸/۶	۴/۸۸	۱۳۹۷
۱۷/۷	۴/۷۲	۱۸/۱	۴/۸۳	۱۸/۶	۴/۹۵	۱۹/۰	۵/۰۶	۱۹/۴	۵/۱۷	۱۳۹۸
۱۸/۳	۴/۹۴	۱۸/۸	۵/۰۷	۱۹/۳	۵/۲۰	۱۹/۸	۵/۳۴	۲۰/۳	۵/۴۷	۱۳۹۹
۱۸/۹	۵/۱۶	۱۹/۵	۵/۳۱	۲۰/۰	۵/۴۶	۲۰/۶	۵/۶۱	۲۱/۲	۵/۷۷	۱۴۰۰

مأخذ: همان.

(نرخ مشارکت برابر با ۴۱/۰ درصد)

جدول ۵. پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری کشور طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰

سناریوی پنجم (رشد ۵ درصدی)		سناریوی چهارم (رشد ۴ درصدی)		سناریوی سوم (رشد ۳ درصدی)		سناریوی دوم (رشد ۲ درصدی)		سناریوی اول (رشد ۱ درصدی)		سال
نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	
۲۰/۰	۵/۳۹	۲۰/۲	۵/۴۳	۲۰/۳	۵/۴۷	۲۰/۵	۵/۵۰	۲۰/۶	۵/۵۵	۱۳۹۴
۲۰/۶	۵/۶۱	۲۰/۸	۵/۶۷	۲۱/۰	۵/۷۳	۲۱/۲	۵/۷۸	۲۱/۴	۵/۸۴	۱۳۹۵
۲۱/۲	۵/۸۴	۲۱/۴	۵/۹۱	۲۱/۷	۵/۹۹	۲۲/۰	۶/۰۷	۲۲/۳	۶/۱۴	۱۳۹۶
۲۱/۷	۶/۰۷	۲۲/۱	۶/۱۶	۲۲/۴	۶/۲۶	۲۲/۸	۶/۳۵	۲۳/۱	۶/۴۵	۱۳۹۷
۲۲/۳	۶/۳۰	۲۲/۷	۶/۴۱	۲۳/۱	۶/۵۳	۲۳/۵	۶/۶۴	۲۳/۹	۶/۷۶	۱۳۹۸
۲۲/۹	۶/۵۴	۲۳/۴	۶/۶۷	۲۳/۸	۶/۸۱	۲۴/۳	۶/۹۴	۲۴/۸	۷/۰۷	۱۳۹۹
۲۳/۵	۶/۷۸	۲۴/۰	۶/۹۳	۲۴/۵	۷/۰۸	۲۵/۰	۷/۲۴	۲۵/۶	۷/۳۹	۱۴۰۰

مأخذ: همان.

۲-۳. پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری جوانان کشور طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰

در این بخش از گزارش با استفاده از پیش‌بینی جمعیت فعال جوان و جمعیت بیکار جوان به پیش‌بینی نرخ بیکاری جوانان طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ اقدام شده است. روند پیش‌بینی به این ترتیب بوده که در ابتدا جمعیت جوان کشور برای دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ پیش‌بینی شده است. با توجه به اینکه جمعیت کشور برای سال ۱۳۹۰ در قالب هرم سنی (جمعیت کشور به تفکیک سنین مختلف) وجود دارد بنابراین فرض شده است که جمعیت ۱۲ تا ۲۱ ساله کشور در سال ۱۳۹۰ همان جمعیت ۱۵ تا ۲۴ ساله کشور در سال ۱۳۹۳ خواهند بود. با ادامه همین روند فرض شده است که جمعیت ۵ تا ۱۴ ساله کشور در سال ۱۳۹۰ برابر با جمعیت ۱۵ تا ۲۴ ساله کشور در سال ۱۴۰۰ خواهند بود. با توجه به اینکه طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰ به‌طور متوسط ۳۰ درصد از کل جمعیت جوان کشور جزء جمعیت فعال جوان بوده‌اند، فرض شده است که طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ نیز ۳۰ درصد از کل جمعیت جوان کشور، جزء جمعیت فعال جوان باشند و از این طریق جمعیت فعال جوان کشور طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ پیش‌بینی شده است.

در ادامه با توجه به اینکه آمار مربوط به پیش‌بینی کل اشتغال کشور برای دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ با توجه به بخش ۳-۱ گزارش موجود است اقدام به پیش‌بینی جمعیت شاغل جوانان کشور برای دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ شده است. برای این منظور از رقم ۱۴ درصد استفاده شده که نشان‌دهنده سهم اشتغال جوانان از کل اشتغال برای سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ است. در ادامه و برای پیش‌بینی جمعیت بیکار جوان کشور طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ از تفاضل مربوط به پیش‌بینی جمعیت فعال جوان و پیش‌بینی جمعیت شاغل جوان در دوره مذکور استفاده شده است. در نهایت برای پیش‌بینی نرخ بیکاری جوانان نیز، جمعیت بیکار جوان به جمعیت فعال جوان تقسیم شده است. البته لازم است به این نکته اشاره شود که برای پیش‌بینی تعداد اشتغال جوانان برای دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ از آمار مربوط به متوسط خالص اشتغال جوانان به ازای ۱ درصد رشد اقتصادی استفاده نشده است که در ارتباط با دلیل آن باید بیان کرد که طبق محاسبات و با توجه به منفی بودن خالص اشتغال جوانان برای همه سال‌های دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰، به‌کارگیری آن باعث می‌شود تا پیش‌بینی جمعیت شاغل جوان طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ دارای اعدادی غیرمنطقی باشد بنابراین از به‌کارگیری این روش اجتناب شده است.

جدول ۶ نشان‌دهنده پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری جوانان طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ در قالب ۵ سناریوی رشد اقتصادی است. نتایج جدول ۶ نشان می‌دهند که تحت سناریوی اول (رشد سالیانه ۱ درصدی در تولید ناخالص داخلی) در سال ۱۳۹۴ تعداد جمعیت بیکار جوان برابر با ۸۸۶/۲ هزار نفر (نرخ بیکاری جوانان برابر با ۲۳/۲ درصد) و در سال ۱۴۰۰ نیز برابر با ۴۳۴/۵ هزار نفر (نرخ بیکاری جوانان برابر با ۱۲/۸ درصد) خواهد بود. به همین ترتیب و با ادامه سناریوها، نتایج سناریوی آخر که در

آن فرض شده است سالیانه ۵ درصد رشد اقتصادی وجود داشته باشد، نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۴ جمعیت بیکار جوان برابر با ۸۵۵/۹ هزار نفر (نرخ بیکاری جوانان برابر با ۲۲/۴ درصد) و در سال ۱۴۰۰ نیز جمعیت بیکار جوان برابر با ۳۱۳/۱ هزار نفر (نرخ بیکاری جوانان برابر با ۹/۲ درصد) خواهد بود. درباره روند نزولی جمعیت بیکار جوان و نرخ بیکاری جوانان علیرغم وجود رشد اقتصادی باید اشاره کرد که اولاً فرض بر این است که رشد اقتصادی در قالب هر کدام از سناریوها طی دوره زمانی ۱۳۹۴-۱۴۰۰ ثابت بوده و تغییر نمی‌کند ثانیاً چون طی دوره زمانی ۱۳۹۴-۱۴۰۰، جمعیت جوان (با توجه به هرم سنی) از روندی کاهشی برخوردار است، بنابراین جمعیت جوان فعال نیز طی این دوره دارای روندی نزولی است. ازسوی دیگر با توجه به اینکه جمعیت شاغل جوان دارای روندی صعودی است، بنابراین در مجموع شاهد روند کاهشی شدیدتری در جمعیت بیکار جوان در قیاس با جمعیت فعال جوان بوده و بنابراین نرخ بیکاری جمعیت جوان طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ از روندی کاهشی برخوردار است.

جدول ۶. پیش‌بینی جمعیت بیکار جوانان و نرخ بیکاری جوانان ۲۴-۱۵ ساله کشور طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰

سال	سناریوی اول (رشد ۱ درصدی)		سناریوی دوم (رشد ۲ درصدی)		سناریوی سوم (رشد ۳ درصدی)		سناریوی چهارم (رشد ۴ درصدی)		سناریوی پنجم (رشد ۵ درصدی)	
	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (هزار نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (هزار نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (هزار نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (هزار نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (هزار نفر)
۱۳۹۴	۲۳/۲	۸۸۶/۲	۲۳/۰	۸۷۸/۶	۲۲/۸	۸۷۱/۱	۲۲/۶	۸۶۳/۵	۲۲/۴	۸۵۵/۹
۱۳۹۵	۲۰/۰	۷۳۸/۲	۱۹/۷	۷۲۶/۸	۱۹/۴	۷۱۵/۵	۱۹/۱	۷۰۴/۱	۱۸/۸	۶۹۲/۷
۱۳۹۶	۱۷/۴	۶۲۱/۸	۱۷/۰	۶۰۶/۶	۱۶/۶	۵۹۱/۴	۱۶/۱	۵۷۶/۳	۱۵/۷	۵۶۱/۱
۱۳۹۷	۱۵/۱	۵۲۴/۹	۱۴/۵	۵۰۶/۰	۱۴/۰	۴۸۷/۰	۱۳/۵	۴۶۸/۰	۱۲/۹	۴۴۹/۱
۱۳۹۸	۱۳/۳	۴۵۵/۱	۱۲/۷	۴۳۲/۳	۱۲/۰	۴۰۹/۶	۱۱/۳	۳۸۶/۸	۱۰/۷	۳۶۴/۱
۱۳۹۹	۱۲/۶	۴۲۵/۱	۱۱/۸	۳۹۸/۶	۱۱/۰	۳۷۲/۰	۱۰/۲	۳۴۵/۵	۹/۴	۳۱۸/۹
۱۴۰۰	۱۲/۸	۴۳۴/۵	۱۱/۹	۴۰۴/۱	۱۱/۰	۳۷۳/۸	۱۰/۱	۳۴۳/۵	۹/۲	۳۱۳/۱

مأخذ: همان.

۳-۳. پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری تحصیلکردگان عالی کشور طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰

در این بخش از گزارش با استفاده از پیش‌بینی جمعیت فعال تحصیلکردگان عالی و همچنین جمعیت بیکار تحصیلکردگان عالی اقدام به پیش‌بینی نرخ بیکاری تحصیلکردگان طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ شده است. روند پیش‌بینی جمعیت فعال تحصیلکردگان عالی به این ترتیب بوده که در ابتدا نسبت جمعیت فعال با تحصیلات عالی به کل جمعیت فعال کشور برای دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ پیش‌بینی شده (این پیش‌بینی با استفاده از بسط دادن میانگین هندسی نسبت مذکور برای دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ به دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ به دست آمده است) و سپس با توجه به در دسترس بودن پیش‌بینی کل جمعیت فعال کشور برای دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ (از بخش ۱-۳ گزارش حاضر)، جمعیت فعال با تحصیلات عالی کشور برای دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ پیش‌بینی شده است.

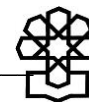
در ادامه و با توجه به اینکه طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۰، خالص اشتغال تحصیلکردگان عالی به ازای هر ۱ درصد رشد اقتصادی، به‌طور متوسط برابر با $34/88$ هزار نفر بوده است بنابراین با استفاده از این رقم و همچنین آمار اشتغال سال ۱۳۹۲ و نرخ‌های رشد اقتصادی ۱ تا ۵ درصدی طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰، جمعیت شاغل تحصیلکردگان عالی برای دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ پیش‌بینی شده است. در انتها و برای پیش‌بینی جمعیت بیکار تحصیلکردگان عالی کشور طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ از تفاضل مربوط به پیش‌بینی جمعیت فعال تحصیلکردگان عالی و پیش‌بینی جمعیت شاغل تحصیلکردگان عالی در دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ استفاده شده است. برای پیش‌بینی نرخ بیکاری تحصیلکردگان عالی نیز، جمعیت بیکار تحصیلکردگان عالی به جمعیت فعال با تحصیلات عالی تقسیم شده است.

نتایج ارائه شده در جدول ۷ نشان می‌دهند که تحت سناریوی اول (رشد سالیانه ۱ درصدی در تولید ناخالص داخلی) در سال ۱۳۹۴ تعداد جمعیت بیکار با تحصیلات عالی برابر با $1/7$ میلیون نفر (نرخ بیکاری افراد با تحصیلات عالی برابر با $27/7$ درصد) و در سال ۱۴۰۰ نیز برابر با $4/2$ میلیون نفر (نرخ بیکاری افراد با تحصیلات عالی برابر با $48/9$ درصد) خواهد بود. به همین ترتیب و با ادامه سناریو، نتایج سناریوی آخر که در آن فرض شده است سالیانه ۵ درصد رشد اقتصادی در اقتصاد ایران وجود داشته باشد، نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۴ جمعیت بیکار با تحصیلات عالی برابر با $1/4$ میلیون نفر (نرخ بیکاری افراد با تحصیلات عالی برابر با $23/2$ درصد) و در سال ۱۴۰۰ نیز جمعیت بیکار با تحصیلات عالی برابر با $3/1$ میلیون نفر (نرخ بیکاری افراد با تحصیلات عالی برابر با $36/0$ درصد) خواهد بود. مجدداً قابل ذکر است که این نتایج با فروض مشخص شده در بخش‌های قبلی به ویژه فرض اینکه ماهیت رشد اقتصادی ایران در سال ۱۳۹۴-۱۴۰۰ همانند سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۰ باشد، به دست آمده‌اند.

جدول ۷. پیش‌بینی جمعیت بیکار و نرخ بیکاری تحصیلکردگان عالی کشور طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۰

سناریوی پنجم (رشد ۵ درصدی)		سناریوی چهارم (رشد ۴ درصدی)		سناریوی سوم (رشد ۳ درصدی)		سناریوی دوم (رشد ۲ درصدی)		سناریوی اول (رشد ۱ درصدی)		سال
نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار (میلیون نفر)	
۲۳/۲	۱/۴	۲۴/۳	۱/۵	۲۵/۴	۱/۶	۲۶/۶	۱/۶	۲۷/۷	۱/۷	۱۳۹۴
۲۵/۲	۱/۶	۲۶/۸	۱/۷	۲۸/۴	۱/۸	۳۰/۰	۱/۹	۳۱/۶	۲/۱	۱۳۹۵
۲۷/۳	۱/۹	۲۹/۳	۲/۰	۳۱/۳	۲/۲	۳۳/۴	۲/۳	۳۵/۴	۲/۴	۱۳۹۶
۲۹/۴	۲/۱	۳۱/۸	۲/۳	۳۴/۲	۲/۵	۳۶/۶	۲/۷	۳۹/۰	۲/۸	۱۳۹۷
۳۱/۶	۲/۴	۳۴/۳	۲/۷	۳۷/۰	۲/۹	۳۹/۷	۳/۱	۴۲/۴	۳/۳	۱۳۹۸
۳۳/۸	۲/۸	۳۶/۸	۳/۰	۳۹/۸	۳/۳	۴۲/۷	۳/۵	۴۵/۷	۳/۷	۱۳۹۹
۳۶/۰	۳/۱	۳۹/۲	۳/۴	۴۲/۴	۳/۷	۴۵/۶	۴/۰	۴۸/۹	۴/۲	۱۴۰۰

مأخذ: همان.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بازار کار یکی از مهمترین بازارهایی است که در ادبیات اقتصاد مطرح بوده و دارای ارتباط تنگاتنگی با سایر بازارهای موجود در اقتصاد است در عین حال وضعیت این بازار بر عوامل مختلفی تأثیر گذاشته و از عوامل مختلفی تأثیر می‌پذیرد از این رو اهمیت بررسی وضعیت این بازار کاملاً مشخص است. اهمیت بررسی وضعیت این بازار وقتی بیشتر نمایان می‌شود که همواره وضعیت آن مورد توجه اقتصاددانان و مسئولان سیاستگذاری است. بدیهی است که در این بین چنانچه پیش‌بینی از وضعیت آینده بازار کار وجود داشته باشد می‌تواند در سیاستگذاری‌های اقتصادی بسیار راهگشا باشد. گزارش حاضر به دنبال این هدف بود تا ضمن بررسی وضعیت بازار کار (طرفین عرضه و تقاضا) در اقتصاد ایران، به پیش‌بینی وضعیت این بازار در افق ۱۳۹۴-۱۴۰۰ از لحاظ جمعیت بیکار و همچنین نرخ بیکاری بپردازد. با توجه به اینکه رشد اقتصادی یکی از مهمترین شاخص‌هایی است که به‌طور مستقیم با مسئله اشتغال در ارتباط می‌باشد، برای پیش‌بینی وضعیت بیکاری از سناریوسازی در مورد نرخ‌های مختلف رشد اقتصادی استفاده شده است.

بررسی وضعیت عرضه بازار کار در اقتصاد ایران از دو جنبه بررسی شد:

الف) جمعیت به تفکیک کل، جوان و تحصیلکردگان عالی،

ب) جمعیت فعال به تفکیک کل، جوان و تحصیلکردگان عالی.

نتایج بررسی‌ها در مورد جمعیت به تفکیک کل، جوان و تحصیلکردگان عالی نشان می‌دهد که طی دوره زمانی ۱۳۳۵-۱۳۹۰ روند تحولات جمعیت حاکی از صعودی بودن جمعیت کشور بوده، اما در عین حال نرخ رشد متوسط سالیانه جمعیت کشور طی همین دوره روند نزولی دارد، این بدان معنی است که افزایش جمعیت وجود داشته، اما با نرخی کاهنده همراه خواهد بود که حاکی از گرایش جمعیت کشور به سمت پیرتر شدن است. بررسی نرخ رشد متوسط سالیانه جمعیت کشور نیز نشان از آن دارد که بیشترین نرخ رشد متوسط سالیانه جمعیت در دوره ۱۳۵۵-۱۳۶۵ برابر با ۳/۹۱ درصد و کمترین آن نیز در دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۰ برابر با ۱/۲۹ درصد بوده است. بررسی وضعیت مربوط به جمعیت جوان و تحصیلکردگان عالی کشور نیز نشان می‌دهد که جمعیت جوان طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ از روندی نزولی برخوردار بوده، اما جمعیت با تحصیلات عالی طی همین دوره از روندی صعودی برخوردار بوده است.

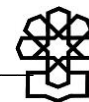
نتایج بررسی‌ها در مورد جمعیت فعال (آن بخش از جمعیت در سن فعالیت که کار خود را عرضه می‌کنند) به تفکیک کل، جوان و تحصیلکردگان عالی نشان می‌دهد که جمعیت فعال کشور از ۲۳/۳ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۲۳/۵ میلیون نفر در سال ۱۳۹۱ رسیده و از رشدی ۰/۹ درصدی برخوردار بوده است در حالی که جمعیت فعال جوان از ۵/۸ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ با طی روندی نزولی به ۳/۹ میلیون نفر در سال ۱۳۹۱ رسیده که حاکی از رشد ۳۳- درصدی است. این موضوع خود جای بحث و

بررسی جدی دارد و لازم است در مطالعات آتی به دلایل آن پرداخته شود. جمعیت فعال با تحصیلات عالی کشور نیز از ۳/۴ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۵ میلیون نفر در سال ۱۳۹۱ افزایش یافته و به عبارتی طی این دوره ۱/۶ میلیون نفر به جمعیت فعال با تحصیلات عالی کشور افزوده شده است.

نتایج بررسی‌های مربوط به وضعیت تقاضای بازار کار در اقتصاد ایران نشان می‌دهد که اشتغال کل کشور در سال ۱۳۸۴ برابر با ۲۰/۶۲ میلیون نفر بوده و این رقم در سال ۱۳۹۳ به ۲۱/۳۰ میلیون نفر افزایش یافته که به معنی خالص اشتغال برابر با ۶۸۰ هزار نفر طی دوره زمانی ۹ ساله است. قابل ذکر است که خالص اشتغال کشور در سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۳ منفی بوده است. بررسی وضعیت اشتغال مربوط به جوانان نشان‌دهنده خالص اشتغال منفی در همه سال‌هاست، زیرا روند مربوط به جمعیت جوان شاغل کشور کاملاً نزولی بوده است. جمعیت شاغل جوان کشور در سال ۱۳۸۴ برابر با ۴/۴۹ میلیون نفر بوده که این رقم در سال ۱۳۹۳ به ۲/۲۶ میلیون نفر کاهش یافته است. بررسی وضعیت مربوط به اشتغال تحصیلکردگان عالی کشور روندی عکس اشتغال جوانان داشته و صعودی بوده به طوری که جمعیت شاغل با تحصیلات عالی از ۲/۹۰ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۴/۰۶ میلیون نفر در سال ۱۳۹۲ رسیده که به معنی خالص اشتغال برابر با ۱/۱۶ میلیون نفر است.

در مجموع و در مورد ویژگی‌های بازار کار ایران باید اشاره کرد که متوسط خالص اشتغال ایجاد شده کشور در ازای ۱ درصد رشد اقتصادی طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰ (بدون در نظر گرفتن سال ۱۳۸۷) برابر با ۲۳/۷۹ هزار نفر است. بررسی روند تغییرات جمعیت جوان و جمعیت جوان فعال حاکی از نزولی بودن هر دوی آنها طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ بوده، اما روند تغییرات جمعیت تحصیلکردگان عالی و جمعیت تحصیلکردگان عالی فعال طی همین دوره صعودی بوده است. خالص اشتغال جوانان کشور طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۳ همواره منفی بوده که نشان‌دهنده روند کاهشی اشتغال جوانان است. طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ روند تغییرات نرخ مشارکت جوانان، نرخ مشارکت تحصیلکردگان عالی و همچنین نرخ مشارکت کل نزولی بوده است. همچنین باید اشاره کرد که طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ نرخ مشارکت تحصیلکردگان عالی نسبت به نرخ مشارکت کل و نرخ مشارکت جوانان بزرگ‌تر است.

نتایج بررسی‌های گزارش حاضر در مورد رابطه بین رشد اقتصادی و نرخ بیکاری در اقتصاد ایران نشان می‌دهد که رابطه معکوس بین تغییرات نرخ بیکاری و رشد اقتصادی وجود دارد، اما با این حال، ماهیت رشد اقتصادی در ایران به نحوی است که از کیفیت یا توان اشتغال‌زایی پایینی برخوردار است. از اهم دلایل مربوط به توان اشتغال‌زایی پایین رشد اقتصادی کشور به خصوص در سال‌های اخیر می‌توان به رشد تشکیل سرمایه و تغییر تکنولوژی تولید با اتکا به درآمدهای نفتی و واردات اشاره کرد. به نظر می‌رسد طی سال‌های اخیر به دلیل حجم بالای تشکیل سرمایه و نیز تغییر تکنولوژی تولید عمدتاً به دلیل اتکا به واردات ناشی از رشد درآمدهای نفتی، بهره‌وری نیروی کار روند افزایش داشته و در مقابل

اشتغال‌زایی کاهش یافته است.

نتایج مربوط به بخش انتهایی گزارش که با استفاده از سناریوسازی‌های مربوط به رشد اقتصادی طی سال‌های آتی، جمعیت بیکار کشور (و نرخ بیکاری) را به تفکیک کل، جوانان و تحصیلکردگان عالی برای دوره زمانی ۱۳۹۴-۱۴۰۰ پیش‌بینی کرده نشان می‌دهد که چنانچه رشد اقتصادی ایران در سال‌های آتی به لحاظ ماهیت رشد همانند سنوات گذشته (به‌ویژه سال‌های قبل از رکود تورمی) باشد، در دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ نه تنها نرخ بیکاری کشور کاهش نیابد، بلکه روند افزایشی خواهد داشت. پنج سناریوی مربوط به رشد اقتصادی به این صورت است که به ترتیب در سناریوی اول در هر سال (از ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰) ۱ درصد رشد اقتصادی، در سناریوی دوم در هر سال (از ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰) ۲ درصد رشد اقتصادی و ... در سناریوی پنجم در هر سال (از ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰) ۵ درصد رشد اقتصادی در نظر گرفته شده است. پیش‌بینی‌ها در مورد نرخ بیکاری کل کشور در سه حالت مختلف مربوط به نرخ مشارکت انجام شده است:

الف) آخرین نرخ مشارکت اعلام شده توسط مرکز آمار ایران برای سال ۱۳۹۳ که مربوط به زمستان این سال است (۳۷/۳ درصد)،

ب) متوسط نرخ مشارکت طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ (۳۸/۷ درصد)،

ج) حداکثر نرخ مشارکت طی دوره ۱۳۷۶-۱۳۹۲ (۴۱ درصد).

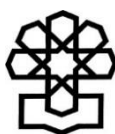
نتایج سناریوها نشان می‌دهد که چنانچه ماهیت رشد اقتصادی کشور به لحاظ توان اشتغال‌زایی همانند سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۰ باشد و نرخ مشارکت طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ برابر با ۳۷/۳ درصد باشد آن‌گاه در بهترین حالت و با داشتن نرخ رشد ۵ درصدی سالیانه، در سال ۱۴۰۰ جمعیت بیکار برابر با ۴/۱۷ میلیون نفر و نرخ بیکاری ۱۵/۹ درصد خواهد بود. چنانچه نرخ مشارکت طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ برابر با ۳۸/۷ درصد باشد آن‌گاه در بهترین حالت (نرخ رشد ۵ درصدی سالیانه)، در سال ۱۴۰۰ جمعیت بیکار برابر با ۵/۱۶ میلیون نفر و نرخ بیکاری ۱۸/۹ درصد خواهد بود. در صورت وجود نرخ مشارکت ۴۱ درصد طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ نیز در بهترین حالت و سناریوی نرخ رشد ۵ درصدی سالیانه در سال ۱۴۰۰ جمعیت بیکار برابر با ۶/۷۸ میلیون نفر و نرخ بیکاری ۲۳/۵ درصد خواهد بود. بدیهی است که برای دستیابی به نرخ بیکاری پایین در آینده، باید به نرخ‌های رشد اقتصادی حتی ۵ درصد نیز اکتفا نکرده و نرخ‌های رشد اقتصادی بالاتری هدف‌گذاری شود.

پیش‌بینی تعداد بیکاران و نرخ بیکاری مربوط به جمعیت جوان طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ با ۵ سناریوی فوق‌الذکر نشان می‌دهد که در سناریوی آخر با داشتن نرخ رشد ۵ درصدی سالیانه (از ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰)، در سال آخر دوره پیش‌بینی جمعیت بیکار جوان برابر با ۳۱۳/۱ هزار نفر و نرخ بیکاری جوانان برابر با ۹/۲ درصد خواهد بود. پیش‌بینی تعداد بیکاران و نرخ بیکاری مربوط به جمعیت با تحصیلات عالی طی دوره ۱۳۹۴-۱۴۰۰ و در قالب ۵ سناریوی فوق‌الذکر نیز نشان می‌دهد که در بهترین حالت و

با داشتن نرخ رشد ۵ درصدی سالیانه (از ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰)، در سال ۱۴۰۰ جمعیت بیکار با تحصیلات عالی برابر با ۳/۱ میلیون نفر و نرخ بیکاری تحصیلکردگان عالی برابر با ۳۶/۰ درصد خواهد بود.

منابع و مآخذ

۱. بانک مرکزی، نماگرهای اقتصادی شماره‌های مختلف؛ گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی ۹ ماهه سال ۱۳۹۲ (به قیمت‌های ثابت ۱۳۸۳).
۲. شاکری، عباس. تحلیل وضعیت اقتصادی کشور؛ ۸. ارکان سیاستگذاری برای برون‌رفت از شرایط رکود تورمی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۳۸۱۶، ۱۳۹۳.
۳. صبوری، حسین. با نمایندگان مردم در مجلس هشتم؛ ۱۸. آشنایی با متغیرهای اشتغال و بیکاری و سیاستگذاری آن در اقتصاد کلان، مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل ۸۸۴۲، ۱۳۸۶.
۴. مرکز آمار ایران، طرح آمارگیری نیروی کار سال‌های مختلف، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰، گزارش نرخ رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۲.
۵. موسوی‌نیک، سید هادی، محمدرضا، عبداللهی و موسی، خوشکلام خسروشاهی. بررسی و تحلیل بسته سیاستی دولت برای خروج غیرتورمی از رکود، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۳۸۶۱، ۱۳۹۳.
۶. نوبخت، محمداقرا. اقتصاد کار، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۰.
۷. نیلی، مسعود. تحلیل عوامل تأثیرگذار بر عملکرد میان‌مدت اقتصاد ایران، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، ۱۳۹۲.
۸. یوسفی، محمدقلی. مقایسه ظرفیت بالقوه و بالفعل اشتغال‌زایی در صنایع کارخانه‌ای ایران، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۰، ش ۷۶، ۱۳۹۲.
9. Ancharaz, V., Trade, Jobs and Growth in Africa: An Empirical investigation of the export-led jobless Growth Hypothesis, African Development Bank, 2011.
10. Islam, R., The Challenge of Jobless Growth in Developing Countries: An Analysis with Cross-Country Data, BIDS Occasional Paper Series No.1, 2010.
11. www.OECD.org, OECD Database
12. www.amar.org

شماره مسلسل: ۱۴۴۰۲

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: عرضه و تقاضای نیروی کار در اقتصاد ایران؛ وضعیت موجود و چشم‌انداز آتی

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه اقتصاد کلان و مدلسازی)

تهیه و تدوین: موسی خوشکلام خسروشاهی

ناظر علمی: سیدهادی موسوی‌نیک

اظهار نظر کنندگان خارج از مرکز: ناصر خیابانی، میرحسین موسوی

متقاضی: معاونت پژوهش‌های اقتصادی

ویراستار تخصصی: _____

ویراستار ادبی: _____

واژه‌های کلیدی:

۱. بازار کار
۲. بیکاری
۳. اقتصاد ایران

تاریخ انتشار: ۱۳۹۴/۶/۱